

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ХПІ»

Серія: Філософія

№ 43(949)2012

Збірник наукових праць

Видання засновано у 1961 р.

Харків
НТУ «ХПІ», 2012

Вісник Національного технічного університету «ХПІ»

Збірник наукових праць. Серія: Філософія. – Х.:
НТУ «ХПІ» – 2012р. – № 43(949) – 58с.

Державне видання

**Свідоцтво Держкомітету з інформаційної політики України
КВ № 5256 від 2 липня 2001 року**

Збірник виходить українською та російською мовами.

Вісник Національного технічного університету «ХПІ» внесено до «Переліку наукових Фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», затвердженого постановою президії ВАК України від 26 травня 2010 р. №1 – 05/4. (Бюлетень ВАК України №6, 2010 р. стор.3, № 20).

Координаційна рада:

Л. Л. Товажнянський, д-р техн. наук, проф.(**голова**);

К. О. Горбунов, канд. техн. наук, доц.(**секретар**);

А. П. Марченко, д-р техн. наук, проф.; Є. І. Сокол, чл.-кор.НАНУ, д-р техн. наук, проф.; Є. Є. Александров, д-р техн. наук, проф.; А. В. Бойко, д-р. техн. наук, проф.; Ф. Ф. Гладкий, д-р техн. наук, проф.; М. Д. Годлевський, д-р техн. наук, проф.; А. І. Грабченко, д-р техн. наук, проф.; В. Г. Данько, д-р техн. наук, проф.; В. Д. Дмитрієнко, д-р техн. наук, проф.; І. Ф. Домнін, д-р техн. наук, проф.; В. В. Єпіфанов, канд. техн. наук, проф.; Ю. І. Зайцев, канд. техн. наук, проф.; П. О. Качанов, д-р техн. наук, проф.; В. Б. Клепиков, д-р техн. наук, проф.; С. І. Кондарашов, д-р техн. наук, проф.; В. М. Кошельник, д-р техн. наук, проф.; В. І. Кравченко, д-р техн. наук, проф.; Г. В. Лісачук, д-р техн. наук, проф.; В. С. Лупіков, д-р техн. наук, проф.; О. К. Морачковський, д-р техн. наук, проф.; В. І. Ніколаєнко, канд. іст. наук, проф.; П. Г. Перерва, д-р техн. наук, проф.; В. А. Пуляев, д-р техн. наук, проф.; М. І. Рищенко, д-р техн. наук, проф.; В. Б. Самородов, д-р техн. наук, проф.; Г. М. Сучков, д-р техн. наук, проф.; М. А. Сучков, д-р техн. наук, проф.

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор: О.М. Бардін, канд. філос. наук, доц.

Відповідальний секретар: І.В. Владленова, канд. філос. наук, доц.

Члени редколегії: Байрачний К.А., д.ф.н., проф.; Будко В.В., д.ф.н., проф.; Бурова О.К., д.ф.н., проф.; Лозовий В.А., Мамалуй А.О., д.ф.-м.н., проф.; Пугач Б.Я., д.ф.н., проф.; Сухина В.Ф., д.ф.н., проф.; Требін М.П., д.ф.н., проф.; Єрмоловський Н.А., к.ф.н., проф.; Городиська О.Н., к.ф.н., доц.

З номеру 42'2012, Вісник НТУ "ХПІ" має власну подвійну нумерацію №42 (948) 2012.

Рекомендовано до друку вченою радою НТУ «ХПІ»

Протокол № від « »-----2012 р.

УДК 167

М.В. СМОЛЯГА, канд. филос. наук, доцент, НТУ «ХПИ»*Г.Г. СТАРИКОВА*, канд. филос. наук, доцент, ХНУРЕ**ЭТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ**

В статье анализируется проблема взаимосвязей этики и науки. Рассматриваются особенности науки как системы знаний и как специфической формы человеческой деятельности. Особое внимание уделяется таким аспектам проблемы, как нравственная оценка целей, средств и условий научной деятельности.

Ключевые слова: этика, наука, ценности.

Проблема взаимосвязей этики и науки занимает одно из ведущих мест в размышлениях, дискуссиях и выступлениях современных деятелей науки и философии. Острота этой проблемы связана не только с очевидными угрозами экологических и техногенных катастроф, но и с целым рядом общегуманитарных проблем человеческого бытия.

Целью данной статьи является рассмотрение некоторых аспектов данной проблемы, затрагивающих как прикладную ее сторону, так и, в большей мере, теоретико-методологические ее аспекты.

Одна из важных проблем во взаимоотношениях этики и науки заключается в том, что слишком часто современную науку рассматривают лишь как систему истинных и непротиворечивых знаний, способных принести пользу человечеству. Истинность и адекватность этих знаний традиционно оценивалась по критериям эмпирической доказательности и логической непротиворечивости. В настоящее время ученые вынуждены были пересмотреть и уточнить некоторые критерии истинности, а также добавить ряд новых. К ним относятся, в частности, такие менее строгие критерии, как простота, изящество, многообразие связей с другими теориями, эвристические возможности и т.п. Некоторые исследователи считают, что эти особые «ценности» составляют «аксиологию науки», которая в силу этого оказывается «несвободной от ценностей» [1, с. 94]. Однако эти качества, по сути, являются исключительно когнитивными ценностями и поэтому они просто расширяют класс критериев обоснованности, но имеют мало общего с традиционными суждениями о ценностях.

В связи с этим возникает вопрос, правомерно ли рассматривать науку просто как систему знаний? Ведь научное знание – это не «вещь», подобно явлению природы, а продукт сложной человеческой деятельности. Говоря о науке, мы часто имеем в виду не только систему знаний, но и систему того типа человеческой деятельности, из которой состоит «занятие наукой». Эта деятельность частично имеет ментальный характер, однако в значительной мере (особенно в современном мире) она состоит из конкретных человеческих действий, регулируемых теми или иными, в том числе экономическими, этическими, личностными, ценностями. Очевидно, что к любой форме человеческой деятельности могут быть применимы моральные суждения, ее оценка с точки зрения этических критериев. Основываясь на этих рассуждениях, можно сделать вывод, что в области науки этические оценки не могут касаться научных высказываний, поскольку единственным критерием их принятия является их истинность и, следовательно, не существует никаких морально незаконных или запрещенных научных истин, никакой моральный императив не может превратить ложное высказывание в истинное или, наоборот, осудить как ложные или ошибочные высказывания и теории, являющиеся научно правильными.

С другой стороны, многие исследователи данной проблемы пришли к выводу, что научная деятельность сама по

© М.В. СМОЛЯГА, Г.Г. СТАРИКОВА, 2012

себе нравственно хороша, похвальна и одобряема, если осуществляется в соответствии с подлинной природой науки, т.е. состоит в поиске истины. Однако этот вывод неполон, поскольку «добросовестное» выполнение научной работы обычно влечет за собой определенные нравственно ценные привычки. Можно предположить, что научная «деонтология» в вопросах такого рода на самом деле не релевантна отношениям науки и этики, поскольку ее правила лишь усиливают достижение специфической внутренней цели науки. Более того, этот подход неполон также и потому, что вся нравственная оценка науки, согласно этой точке зрения, зависит в целом исключительно от рассмотрения целей науки – целей, которые, по словам Агацци, характеризуют науку как «идеальный тип» человеческой деятельности [1, с. 96].

Следовательно, анализ и критическая оценка целей научной деятельности представляется не только желаемой, но и необходимой. Цели человеческого действия могут рассматриваться как в объективном, так и в субъективном смыслах. При анализе этической составляющей науки, как считает большинство исследователей, необходимо сосредоточиться именно на объективной составляющей цели данного научного действия. Важнейшим условием адекватности такого анализа является четкое проведение различий между чистой или фундаментальной наукой и наукой прикладной. Если в первом случае научное исследование имеет, по существу, только одну цель – получение истинного знания, то в прикладной науке поиск истины есть только средство достижения некоей практической, утилитарной цели. Именно среди подобных целей, как показывается история европейской науки, зачастую и присутствуют морально сомнительные или даже морально неприемлемые цели. Многие современные ученые, работающие в рамках прикладных проектов, по-прежнему рассматривают себя как «инструменты», самостоятельность суждений и свобода решений которых исключены из области деятельности, для которой они «наняты». В настоящее время ситуация осложняется активным развитием и широким распространением технологии, вроде бы не являющейся наукой по определению, но теснейшим образом с ней связанной. Подлинная ситуация нашего времени характеризуется подавляющим присутствием технаучки – той неразделимой смеси науки и технологии, которая уже не позволяет игнорировать конкретные цели при этическом рассмотрении научной деятельности.

Еще одним важным аспектом рассматриваемой проблемы является анализ средств, используемых для достижения «правильной» цели. Даже в чистой науке, занимающейся экспериментальным поиском истины, порой встречаются морально сомнительные, а порой и уголовно наказуемые (эксперименты над людьми) средства для достижения «высоких и чистых» целей. Действительно, в области экспериментальных наук истину нельзя открыть просто размышлением или наблюдением – требуется манипулирование исследуемым предметом. А такое действие может не быть морально приемлемым. Это не осознавалось, пока предметом исследования была природа, поскольку любые действия с природой считались морально допустимыми. Но проблема стала очевидной, когда экспериментальное исследование человека неизбежно привело к манипулированию людьми, что далеко не всегда морально допустимо [2, с. 75]. Вполне очевидно, что эти соображения относительно этической релевантности средств чистой науки могут быть без всяких изменений перенесены на прикладную науку.

Обратной стороной проблемы является необходимость обращения к данным ряда наук о человеке, как естественных, так и гуманитарных, при анализе этических аспектов научной деятельности. Без использования корректной информации, заимствованной из этих наук, этический дискурс не может говорить о современном человеке-ученом.

Следовательно, рост науки придает морали динамический оттенок и способствует нравственному развитию человеческого общества.

Список литературы: 1. Агацци Э.А. Почему у науки есть и этические измерения? [Текст] / Э.А. Агацци // Вопросы философии. – 2009. – №9. – С. 93–104. 2. Медушевская А.Н. Когнитивно-информационная теория как новая философская парадигма гуманитарного познания [Текст] / А.Н. Медушевская // Вопросы философии. – 2009. – № 8. – С. 70-92.

УДК 167

Етичні проблеми сучасної науки / Смоляга М.В., Старикова Г.Г. // Вестник НТУ «ХПИ». Серия: Філософія. - Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – №43(949). – С.3 – 5.

В статті аналізується проблема взаємозв'язків етики і науки. Розглядаються особливості науки як системи знань і як специфічної форми людської діяльності. Особливу увагу приділено таким аспектам проблеми, як моральна оцінка цілей, засобів, умов і наслідків наукової діяльності.

Ключові слова: етика, наука, цінності.

UDC 167

Ethical problems of modern science / Smolyaga MV, Starikova GG // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. – Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 3 – 5.

This article is devoted to the problem of connection between the ethic and science. The specials of science as a system of knowledge and as a special form of the human action is analysed. The especially attention is given to the such problems as the moral appreciation of the aims, means and the provided of the science action.

Keywords: ethics, science and values.

Поступила в редколлегию 07.10.10

УДК 14: 341.96

Е.А. КАЛЬНИЦЬКИЙ, канд. філос. наук, доцент, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРИЗМУ НА ТЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Показано, що динамічний розвиток глобалізаційних процесів, впливає на еволюцію форм політичного тероризму. До ключових відносяться: спроби вирішення політичних проблем за рахунок силового примусу; зростання деструктивного та міжцивілізаційного характеру сучасного тероризму; активізація політичного тероризму в демократичних суспільствах; зрощення тероризму з організованою злочинністю; професіоналізація тероризму; зростання релігійного фактору; застосування засобів масової інформації; перетворення політичного тероризму на засіб політичних провокацій; поширення політтехнологічного тероризму; зростання воєнної складової тероризму. Зазначено, що цивілізаційна криза створює певні сприятливі умови для виникнення та поширення політичного тероризму

Ключові слова: глобалізація, політичний тероризм, інтеграційні процеси.

Постановка проблеми. Тероризм має багатовікову історію, але тільки у ХХІ столітті він став постійно діючим та активним фактором політичної боротьби на міжнародній арені, в межах окремих держав, вкрай небезпечним явищем в соціально-політичному житті країн, міжнародних відносинах світового співтовариства, самостійною причиною та воєнною силою в глобальному вимірі.

Метою даної статті є визначення впливу сучасних світових глобалізаційних процесів на еволюцію форм політичного тероризму.

© Е.А. КАЛЬНИЦЬКИЙ, 2012

Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить, що трансформація тероризму пов'язана з певними процесами світового розвитку. До цих процесів слід віднести перш за все ті, які пов'язані з глобалізацією, цивілізаційною кризою, порушенням двополюсного світу та наслідками „холодної” війни [1, с.21; 4, с.68, 5, с.24].

Так, завдяки процесам глобалізації позначився величезний розрив поміж державами так званого «цивілізованого», «іншого» та «варварського» світу. Слабкі держави не в змозі дати адекватну відповідь економічній та воєнній могутності держав «цивілізованого» світу і об'єктивно примушені до використання асиметричних форм протидії, в тому числі й терористичної спрямованості [6, с. 43].

На світовій арені з'явилися могутні транснаціональні структури зі своїми корпоративними інтересами, які далеко не завжди співпадають з інтересами держав. Так, наприклад, через зони внутрішніх збройних конфліктів легше здійснювати поставки наркотиків, а сепаратистський наркотрафік сприяє створенню досить вагомого додаткового джерела фінансових коштів для придбання зброї, утримання бандформувань та терористичних груп, організації терористичних акцій тощо.

Глобалізація надала значного поштовху розвитку сучасних інформаційних систем, які дозволили терористам вийти на якісно новий, глобальний рівень організації та ефективності діяльності.

Велика різниця в рівні життя «цивілізованого» та «іншого» світу породжує та посилює масові міграційні процеси. Але, заливши свої бідні країни, мігранти потрапляють до числа найменш забезпеченої та соціально-пригнобленої групи людей, що ментально не сприймають цивілізаційних цінностей і тому певною мірою здатні до використання за інтересами терористичних структур.

Розпад міжнародної системи, яка склалася після Другої світової війни, зростаюча національно-державна свідомість призвели до різкого зростання числа держав, виникнення яких так або інакше пов'язане з процесами нестабільності. Але слід нагадати, що тероризму віддають данину і достатньо життєздатні держави (США, РФ, Великобританія, Іспанія та ін.).

На трансформаційні процеси сучасного тероризму, на нашу думку впливає цивілізаційна криза, наслідки якої все більше торкаються пересічної людини, її відчувають широкі верстви населення всього сучасного світу.

Безперечно, західна цивілізація дозволила країнам із західною культурою та західною системою цінностей побудувати більш розвинене суспільство, але в той же час західна система цінностей через зниження культури, приниження духовності та панування товарно-грошових відносин привели сучасну західну культуру до примітивного рівня – сформувала суспільство споживання матеріальних та духовних його надбань.

Підрив родинних устоїв призводить до падіння народжуваності, а успіхи медицини (виживає не найсильніший, а кожен народжений з усіма захворюваннями та вадами) – до занепаду. Тому природно, що подальший розвиток світової цивілізації супроводжується загостренням демографічної проблеми. Робочі місця, які потребують кваліфікованої робочої сили, залишаються вакантними.

В цілому західна система цінностей формує спосіб життя, який не для всіх може бути прийнятним та викликає почуття відчуженості. З країн, які неприйнятно ставляться до західної культури та її цінностей і в цілому до духовного аспекту західної цивілізації, формуються могутні міграційні потоки, які спрямовані до країн «цивілізаційного» світу.

В провідних країнах світу існують та розвиваються спільноти, які проявляють категоричне неприйняття їхнього державного уряду, суспільного ладу, системи моральних цінностей, способу життя в цілому та не приховують своїх намірів не тільки боротися з ними, але й змінювати їх у бажаному напрямку радикальними засобами.

Треба визнати, що більшість терористичних угруповань були створені в часи «холодної війни» у біполярному світі. Спецслужби СРСР, США, Великобританії та Франції не тільки заснували їх у величезній кількості в країнах

Азії, Африки та Латинської Америки, озброїли та навчили терористичній діяльності, але й жорстко контролювали цю діяльність.

Зараз ці угруповання вийшли з-під контролю владних структур, що їх породили. Так, постать Бен Ладена в часи війни радянських військ в Афганістані цілком задовольняла США. Але коли вони не почули його заклику звільнити Кувейт в часи нападу на нього з боку Іраку у 1990 році виключно силами країн арабського світу і звернення до їх керівництва з пропозицією створення мусульманської ударної бригади і почали операцію «Буря в пустелі», цей лідер партизанського руху в Афганістані, породжений суданським богословом Аль-Турабі, засновником глобальної мережі ісламського екстремізму Аль-Каїди, по-перше, засудив владу своєї країни за те, що вона допустила американців на свою територію, а, по-друге, повністю вийшов з-під контролю США.

Наведені факти дають нам підстави стверджувати, що розпад біполярного світу, і поява однополярності стають все більш вагомими факторами, що сприяють розмаху тероризму.

Таким чином, негативні наслідки глобалізації та цивілізаційної кризи, розпаду біполярного стану сучасного світу об'єктивно сприяють трансформаційним процесам сучасного тероризму, обумовлюють його поширення та набувають рис найнебезпечнішого явища в суспільно-політичному житті як окремих країн світу, так і світової спільноти в цілому.

Аналіз процесів світового розвитку та їх впливу на стан сучасного тероризму дозволяє нам окреслити деякі тенденції щодо його трансформації:

– *зростання міжцивілізаційного та деструктивного характеру сучасного тероризму, поширення дій, спрямованих проти людства та загальнолюдських цінностей, руйнування матеріальних та духовних символів, масові отруєння, радіоактивне зараження та зараження небезпечними хворобами, поширення епідемій, прагнення терористичних угруповань до міжнародного визнання, зазіхання на різноманітні аспекти мирного співіснування та співробітництва держав.* Так, 11 вересня 2001 року в США було зроблено спробу терористичною атакою літаків на хмарочоси та Пентагон зруйнувати цінності американського способу життя. Теракти у Росії – це не тільки і не стільки замах на життя людей, скільки виклик сучасного тероризму загальнолюдським цінностям та вкрай зневажливе ставлення до них. Захоплення заручників в Іраку – це акти політичного тероризму, які мають спрямованість на підірив мирного співробітництва держав. І треба підкреслити, що все це робиться під гаслами міжнародного визнання тероризму як глобальної політичної сили та поважливого ставлення світової спільноти до її цілей та шляхів щодо її реалізації;

– *поширення спроб вирішення фундаментальних політичних проблем за рахунок силового примусу із застосуванням диверсійно-терористичних акцій,* доволі часто приховуються ідеями зростання терористичної загрози з боку окремих держав, або виступають об'єктивною формою насилля в суспільно-політичних процесах. Треба зазначити, що народно-визвольна боротьба (яка зазвичай має риси партизанської або громадянської війни, революції тощо), що спрямована проти поневолювачів або антинародних політичних режимів і визнавалася міжнародним співтовариством справедливою, завжди містила як одну зі складових диверсійно-терористичні акції. Тому застосування поняття „тероризм” до аргументування цих політичних подій або придушення народно-визвольної боротьби під прикриттям боротьби з тероризмом йде всупереч з визнаними світовим співтовариством фундаментальними міжнародно-правовими нормами, що перш за все призводить до правової заборони всіх видів національно-визвольної боротьби. Загальновідомо, що за своєю природою право є явищем політичним, засобом політики [5, с. 38; 7, с.14]. Але в той же час право як самостійна соціальна цілісність виступає не тільки як засіб політики, але й як її обмеження. Якщо політичні сили діють в обхід норм права або вдаються до їх порушення, протиставляючи законність доцільності, неминуче виникають загрози безпеці особистості, суспільства, держави;

– *інтернаціоналізація тероризму як можливий негативний наслідок глобалізаційних процесів.* Об'єднання сучасного тероризму є своєрідною мережею організацій, угруповань та рухів, розкиданих по всьому світові, дуже специфічних за своїм змістом, формами зв'язків та відносин. Не маючи більш-менш вагомій засновницької та союзницької бази, вони зберігають досить міцну єдність на засадах, притаманних тільки їм цінностей. Так, Аль-Каїда застосовує широкі міжнародні тенета з метою підтримки зв'язків між екстремістами не тільки в арабському світові, але й у Європі, Азії, США та Канаді. Разом з цим, у межах спільного фронту тероризму існують об'єднання терористичних угруповань та загонів бойовиків, адаптованих до проведення операцій в тому чи іншому регіоні. Вони мають свої бази для ведення воєнно-терористичної діяльності з постійними військовими формуваннями суверенних держав, а також для здійснення терористичних акцій на їх теренах (Чечня, Узбекистан, Таджикистан та ін.). Західні дослідники тероризму називають її «центрами регіонального впливу» або «центрами тероризму». Так, «парасолькова» базова організація Аль-Каїда – це не тільки «Ісламська армія визволення святинь», «Міжнародний ісламський фронт джихаду проти іудеїв та християн», пакистанське товариство вчених-богословів, партизанський рух в Кашмірі, рух джихад в Бангладеш, афганське військове крило «Рада та реформа», але й мережа з багатьох суспільних організацій в різних країнах світу, які мають свободу вибору діяльності та окреслюють свої завдання незалежно від інших [3, с.15]. Таким чином, в сучасному тероризмі дедалі більшого значення починають набувати горизонтальна самоорганізація та взаємодія локальних структур, створених на різних територіях. Це призводить до змін традиційної картини світу: суб'єктами політики стають етнічні, релігійні, національні та соціальні рухи, багато з яких зовсім не мають легального статусу;

– *активізація політичного тероризму в демократичних суспільствах.* Відсутність (або віртуальна відсутність) причин внутрішнього походження та тенденція до зростання зовнішніх причин сприяють у багатьох країнах прояву різноманітних форм політичного тероризму як на внутрішньодержавному, так і на міждержавному та міжнародному рівнях;

– *зрощення тероризму з організованою злочинністю,* коли терористичні організації швидко пристосовують до своєї діяльності методи та техніку останньої; його індустріалізація, оскільки великі кошти не тільки вкладаються в терористичну діяльність, але й повертаються до вкладників прибутками. Терористичні організації отримують підтримку не тільки від офіційно зареєстрованих фондів, клубів, торговельних закладів, ігрового та шоу-бізнесу тощо, але й від протиправної діяльності, зокрема відеопіратства, контрабанди, шахрайства, незаконної торгівлі наркотиками, людьми тощо;

– *професіоналізація тероризму:* спеціальні тренувальні табори, які мають тренувальну програму, відповідні технології, кваліфікованих інструкторів, які проходили підготовку в частинах спеціального призначення. Бойовики вивчають розвідку та контррозвідку, зовнішнє спостереження, використання спеціальних заходів; мають свої канали взаємодії та обміну інформацією, необхідні кошти, зброю, вибухівку, розроблені шляхи відходу тощо;

– *зростання релігійного фактору.* В умовах біполярного світу існувало більш-менш підтримане на світовому рівні визнання державних інтересів, права окремих народів на самостійний шлях розвитку, багатовекторність світового розвитку, що створювало надійні умови для втілення в суспільне життя ідейно-релігійної терпимості, визнання за різними народами права будувати систему соціальних відносин на засадах своїх ідейно-релігійних уявлень про справедливий соціальний устрій.

Однополярний світ з його насильницькою «демократизацією» народів та держав, поступовою відмовою від суверенітетів та державних кордонів створює умови, коли захищати держави не має сенсу, залишається битися за віру або релігійну соціальну ідею.

Тому ми стаємо свідками зростання безпеліційності ідейно-релігійного протистояння з одного боку та тенденції до формування нових інтегрованих та політизованих політико-ідеологічних та ідейно-релігійних течій.

– *широкомасштабне застосування засобів масової інформації*. Терористичні організації широко використовують нові можливості, які надає їм сучасна техніка. Вони мають можливості виступати по радіо, телебаченню або надсилати повідомлення до друкованих видань, застосовувати мережі Інтернету. Такий вільний доступ до ЗМІ робить насильницькі терористичні дії могутньою зброєю, яка призводить до залякування величезної кількості людей одночасно в різних кутках світу, дозволяє активно впливати на владні структури окремих держав задля прийняття або неприйняття тих чи інших політичних рішень;

– *перетворення політичного тероризму як і боротьби проти нього на дедалі ідеальніший засіб політичних провокацій, ефективний політичний інструмент суспільно-психологічного тиску на всіх рівнях* (особистість, її спільноти, держава, регіон тощо), реалізації політичних інтересів певних державних, соціально-політичних (елітарних) кіл. Саме тому вони ставлять політичний тероризм на перше місце серед проблем людства, а боротьбу з ним (або віртуальну форму цієї боротьби) – найважливішим напрямком у світових, регіональних, міждержавних та внутрішньодержавних політичних відносинах.

– *поширення політтехнологічного тероризму* – тероризму, акти якого запроваджуються одними структурами (державними або недержавними), а подаються як здійснені іншими. Акти політтехнологічного тероризму розробляються та здійснюються в процесі впровадження так званого «чорного піару» та застосовуються завдяки подвійному підходу до оцінки соціально-політичних процесів та явищ, в тому числі й політико-терористичної спрямованості. Так, терорист Саддам Хусейн не мав ані зброї масового враження, ані намірів щодо її застосування; не було встановлено його зв'язків із Усамою Бен Ладеном, але саме це було офіційною версією щодо причин початку війни США в Іраку.

– *зростання воєнної складової тероризму*, поширення спроб оволодіти зброєю масового знищення або можливостей використання сучасних засобів комунікації. Вже сьогодні він здатен вести диверсійно-терористичні війни, брати безпосередню участь в досить масштабних збройних конфліктах із застосуванням важкого озброєння та засобів масового знищення. Саме тому відомий дослідник тероризму М.П. Требін доходить висновку, що війни після 2015 року, тобто війни шостого покоління, у своїй більшості стануть особливим родом воєнно-політичної стратегії, яка ґрунтується на асиметричних бойових діях і може мати політико-терористичну спрямованість, тому що об'єктом бойових дій будуть не стільки війська, скільки головним чином життєво важливі політичні та військово-політичні центри, населення країни в цілому [9, с.4]. Спостерігається тенденція до того, що на міжнародному рівні країни можуть бути втягнені у збройні протистояння з терористичними угрупованнями (воєнізованими формуваннями політичного тероризму), які не мають прямої державної належності, або ця належність ретельно приховується [8, с.42].

Висновки. Таким чином, цивілізаційна криза створює певні сприятливі умови для виникнення та поширення тероризму, оцінюючи у взаємозв'язку специфічність факторів, умов, явищ та процесів, які складають об'єктивне бачення тероризму, можливо зробити висновок, що за певних умов в будь-якій країні можлива його активізація та поширення за основними напрямками діяльності – політичної та кримінальної.

Список літератури: 1. *Блищенко І. П.* Международное уголовное право / И. П. Блищенко, Р. А. Каламкарян, И. И. Карпец и др. – М.: Наука, 1995. – 172 с.; 2. *Глобалізація і безпека розвитку* : [монографія] / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. / керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. — К. : КНЕУ, 2001. — 733 с.; 3. *Данильян О. Г.* Філософія права. Навчальний посібник / О. Г. Данильян, Л. Д. Байрачна, С. І. Максимов та ін. / За ред. О. Г. Данильяна. – Харків : Юрінком Інтер, 2006. – 272 с.; 4. *Дзьобань О. П.* Національна безпека в суспільствах транзитивного типу : [монографія] / – О. П. Дзьобань – Х.: НАУ ім. М.С.Жуковського "ХАР", 2004. – 291 с.; 5. *Дмитриев А. В.*

Насилие: социально-политический анализ / А. В. Дмитриев И. Ю. Залысин. – М.: РОССПЕП, 2000. – 328 с.; 6. Карпов Е. Л. Международный терроризм: особенности его военно-политических объединений / Е. Л. Карпов, Г. А. Морохов, В. А. Родин // Военная мысль. – 2003. – № 1. – С. 3 – 11; 7. Ліпкан В. А. Тероризм: юридична дефініція та зміст / В. А. Ліпкан // Тероризм і боротьба з ним. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників / Під ред. А. І. Комарової, Ю. В. Землянського, В. О. Євдокімова та ін. — К., 2000. — Т. 19. — С. 50—86.; 8. Соколов К. Н. Терроризм – это способ действия в эпоху глобализации / К. Н. Соколов // Независимое военное обозрение. – 2004. – № 34. – 10 – 16 сентября; 9. Требин М. П. Терроризм в XXI веке / М. П. Требин. – Мн. : Харвест, 2003. – С. 9 – 10.

УДК 14: 341.96

Эволюция форм политического терроризма на фоне глобализационных процессов / Кальницкий Э.А. // Вестник НТУ «ХПИ». Серия: Філософія. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – №43(949). – С.5 – 10.

Показано, что динамическое развитие глобализационных процессов, влияет на эволюцию форм политического терроризма. К ключевым относятся: попытки решения политических проблем за счет силового принуждения; рост деструктивного и межцивилизационного характера современного терроризма; активизация политического терроризма в демократических обществах; сращивание терроризма с организованной преступностью; профессионализация терроризма; рост религиозного фактора; применение средств массовой информации; превращение политического терроризма на средство политических провокаций; распространение политтехнологического терроризма; рост военной составляющей терроризма. Отмечено, что цивилизационный кризис создает определены благоприятные условия для возникновения и распространения политического терроризма

Ключевые слова: глобализация, политический терроризм, интеграционные процессы.

UDC 14: 341.96

The evolution of forms of political terrorism against the background of globalization processes / Kalnitsky E.A. // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. - Kharkov: NTU "KhPI". - 2012. - №43(949). – P. 5- 10.

It is retined that dynamic development of глобалізаційних processes, influences on the evolution of forms of political terrorism. To key відносяться: attempts of decision of political problems are due to a power compulsion; growth of destructive and interciviliation character of modern terrorism; activation of political terrorism is in democratic societies; accretion of terrorism is with the organized crime; професіоналізація of terrorism; growth of religious factor; application of mass medias; transformation of political terrorism is on the mean of political provocations; distribution of політтехнологічного terrorism; growth of military constituent of terrorism. It is marked that a civilization crisis creates favourable terms are certain for an origin and distribution of political terrorism

Keywords: globalization, political terrorism, integration processes.

Поступила в редколлегию 1.10. 2011

УДК 137

О.О. ДОЛЬСЬКА, докт. філос. наук, проф., НТУ «ХПІ»

СУЧАСНІ КРИТИЧНІ ПОЗИЦІЇ ПРО СВІДОМІСТЬ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗОВАНОГО УАЙТХЕДІЗМУ

Стаття присвячена проблемі функціонування мозку та мисленню с позиції онтології ментальності модернізованого уайтхедізму.

Ключеві слова: свідомість, мислення, мозок, онтологія ментальності, фізикалізм, квантова механіка, модернізований уайтхедизм, філософія органзму, подія.

Актуальність. Захоплення концепціями і проблематикою «інформаційного суспільства» залишило дещо осторонь такий якісний перелом в духовній еволюції, сутність якого полягає в переході від лінійності мислення до нелінійності, у формуванні «нової логіки», у виявленні законів, загальних як для мозку, так і для думки, одним словом у формуванні і переходу до третьої інтелектуальної революції. Для наукового вивчення цього переходу потрібні новий понятійний апарат, нова теорія роботи мислення.

© О.О. ДОЛЬСЬКА, 2012

Ступінь розробленості. Проте освітлення переходів до цих «тонких» механізмів знаходиться в латентній формі і вимагає адекватного виявлення і аналізу. Дослідженню процесів мислення, інтелектуальній складовій інформатизації сучасного суспільства присвячені роботи Артемової Т.В., Бехмана Р., Донських О.А., Єрмакової А.В., Кисельова М.С., Маркова Л.О., Медведєва В.А., Саліна Ю.С., Федорова Б.І., Епштейна М.Н. і ін. Західна соціальна теорія для здійснення цілей аналізу процесів інформатизації і глобалізації переглянула теоретичні передумови, категоріальні структури і підходи (Ю. Хабермас, Ж.-Ф. Бодрійяр, Е. Гідденс, У. Бек, Н. Луман та інші).

Про можливості науки розширювати пізнання мислення свідчать роботи в області соціальних умов функціонування мозку в поєднанні із вивченням функцій мозку. В Новий час мислення як пізнавальний процес ґрунтувалося на суб'єкт-предметному відношенні. При цьому весь світ предметів розглядався як незалежний і як такий, що протистоїть суб'єкту. Кант, Фіхте і інші користувалися спеціальним терміном «Не-Я». Цим підкреслювалося, що вектор взаємодії направлений від свідомості, тобто від думки до світу. Другий спосіб, за яким мислення пов'язано із світом, припускає зв'язок мислення із мозком як фізіологічною або фізичною проявою. Про мислення, квантову механіку і актуалізації її можливостей у вивченні мислення пише в своїх роботах Р. Пенроуз.

Мета статті. Проблема полягає в наступному. Щоб підійти до таємниці зв'язку мозку і думки, необхідно активізувати наступне питання: яким чином мозок, будучи фізичною структурою, виявляється обов'язковою умовою або підставою породження думки. Для цього необхідне дослідження походження свідомості розглядати в контексті сучасних наукових знахідок не тільки філософії, психологи, але й інших природничонаукових дисциплін. Зокрема, спирається на сучасні знахідки математики і фізики.

Англійський математик Р. Пенроуз, працюючи над проблемою “навчання” комп'ютерів людському мисленню, не тільки дає нам якісь підстави для філософського обґрунтування відповіді на це питання, але непрямим шляхом формулює підказки для опису цієї складної проблеми. Пенроуз затверджує, що наш інтелект не є чимось окремим від фізичного тіла і йому необхідний фізичний мозок. Будь-які зміни на фізичному рівні «тягнуть» за собою і зміни розуму. Отже, закони, за допомогою яких описують поведінку фізичних об'єктів, повинні враховуватися при описі властивостей мислення.

Учасники обговорення праць Пенроуза Абнер Шимоні і Ненсі Картрайт висувають перед англійським математиком ряд проблем філософського характеру, які, на їх думку, необхідно розглянути в контексті міркувань англійського вченого.

А. Шимоні висуває перед ним наступне положення: квантовомеханічні ідеї якимсь чином співвідносяться із класичною філософською проблемою зв'язку душі і тіла, зокрема з ідеями А. Уайтхеда, до творів якого Пенроуз не звертається. Виникає питання такого характеру: яке місце займає мислення в природі. А. Шимані вважає, що основна ідея Пенроуза про те, що уявні операції містять щось, що є неможливим для будь-якого штучного розуму (тобто будь-якого комп'ютера, створеного людиною), виявляється непов'язаною із припущенням про неалгоритмічний характер математичної діяльності людини.

У філософському підході, заснованому на фізичному описі світу (його звичайно називають фізікалізмом), вироблені різні стратегії дослідження такого явища, як мислення. Існує так звана онтологія фізікалізму [2]. Вона спирається на двохаспектні теорії, в яких психічний досвід розглядається як пов'язаний із специфічними станами мозку. При цьому даний клас станів є настільки «крихким», що його опис не можна одержати прямими фізичними експериментами, унаслідок чого необхідна якась «редукція» психічних і інтелектуальних понять у фізичні.

Шимоні критикує онтологію фізікалізму, висуваючи як основний критичний аргумент те, що у нас немає «ніяких доказів існування якої-небудь ментальності поза високорозвинутими нервовими системами». Пенроуз повністю

згоден в даному підході із Шимоні. Більш того сам Пенроуз пише наступне: «Якщо поняття, зване мисленням, є чимось зовнішнім по відношенню до фізичного тіла, то вчинено незрозуміло, чому всі його атрибути так тісно пов'язані із властивостями фізичного мозку» [1, с. 218]. Другий критичний аргумент проти онтології фізікалізму Шимоні бачить в наявності величезного фактичного матеріалу, який доводить, що самі нервові структури є продуктом еволюції, яка починається з примітивних організмів, позбавлених таких структур. Строго кажучи, якщо справедлива теорія так званої пребіологічної еволюції, то генеалогія нервової системи може бути доведена до неорганічних молекул і атомів (фундаментальна фізика не може, звичайно, приписувати неорганічній речовині на цьому рівні які-небудь властивості, пов'язані із свідомістю).

Шимоні вважає, що робота Пенроуза набагато виграла б, якби вона була б доповнена онтологією менталізму. Цю онтологію, а також термін «філософія організму» він вводить, спираючись на роботи А. Уайтхеда, пропонуючи розглядати свідомість. Шимоні пропонує розглядати свідомість, відштовхуючись від онтології менталізму Уайтхеда.

У філософії Уайтхеда кінцевими сутностями виступають «актуальні події», що є не об'єктами, а є просторово-часовими «квантами» (звично на дуже низькому рівні), що володіють ментальними або психічними характеристиками типу «досвід», «суб'єктивна свідомість» або «схильність». Значення цих понять виводяться з характеристик ментальності вищих рівнів, які ми пізнаємо інтроспективно (шляхом самоаналізу або самоспостереження), проте вкрай приблизній або екстрапольованій формі. Фізичні елементарні частинки, які Уайтхед розглядав як тимчасовий ланцюжок подій, можуть бути в цій схемі майже точно описані поняттями звичної фізики, оскільки «життєвий досвід» частинок є вкрай мізерним, смутним, одноманітним і монотонним. Проте навіть при описі таких частинок невелика частина інформації все ж таки втрачається, оскільки «поняття фізичної енергії, що є основою сучасної фізики, повинне розглядатися лише як частина загальнішого поняття складової або складної енергії (емоційної і цілеспрямованої і здібної до кінцевого синтезу в суб'єктивній формі), яка і проявляє себе в кожній завершеній події» [3].

Еволюція високорозвинутих співтовариств таких «подій» дозволяє примітивним зачаткам розуму розвиватися, перетворюючись на інтенсивний, злагоджений і повністю усвідомлюючий себе розум. Неорганічна матерія продовжує функціонувати незалежним чином і усередині живих організмів. Здається, що саме за рахунок координації таких функцій і зовнішнього прояву внутрішніх завершених подій досягається спостережувана розумна поведінка живих організмів [3].

Шимоні підкреслює, що, висуваючи свою онтологію ментальності, Уайтхед хотів подолати «біфуркацію природи», її розщеплювання на позбавлений думки і значення світ фізики і усвідомлюючий себе світ високорозвинутих рівнів матерії. Відповідно до його теорії протоментальність на нижчих рівнях прагне за допомогою будь-яких «подій» проявити себе і подолати жахливу прірву між рівнями [1, с. 146].

Шимоні пропонує ідеї квантової фізики використовувати при вивченні питання про походження свідомості. Одна із основних ідей квантової механіки полягає в тому, що комплексний стан системи (яке відповідає її максимально повному опису) не вичерпується списком реальних (актуальних) характеристик системи, але включає її деякі потенційні можливості і характеристики. Тобто об'єктивна невизначеність, об'єктивна випадковість і об'єктивна вірогідність є відмітними особливостями квантового стану і примушують розглядати його як набір потенційних можливостей. Ще однією важливою особливістю квантової механіки виступає наявність заплутаності.

Шимоні ставить питання: яким чином модернізований уайтхедізм може бути пов'язаний із ідеями Пенроуза про квантовий стан систем багатьох тіл. В модернізованому уайтхедізмі, на думку Шимоні, враховуються потенційні можливості і заплутаність квантових станів досить своєрідним шляхом. Перший стан розглядається як «засіб», що дозволяє подолати «прірву» між світом матерії (кванти першого стану «володіють» тільки зачатками свідомості,

протоментальністю) і світом високорозвинутої свідомості. Навіть крупні організми із складним мозком можуть не володіти свідомістю, тому перехід між свідомістю і несвідомістю повинен розглядатися не як онтологічний перехід, а як зміна стану, при якому здійснюється перетворення властивостей від визначеності до невизначеності, і навпаки. У разі простої системи (типу електронна) такий перехід можна розглядати як трансформацію «повної невизначеності» в «слабке мерехтіння розуму» [1, с. 148].

Шимоні упевнений: в своїх теоріях Пенроуз не використовує (ненавмисно) одну з найважливіших ідей модернізованого уайтхедізму. Конкретність останньої полягає в припущенні про те, що ментальність є онтологічно фундаментальною властивістю Всесвіту. На думку Шимоні, підхід Пенроуза підозріло нагадує квантову версію фізикалізму, в якій розумові здібності розглядаються як структурні властивості станів мозку або як обчислювальні програми нейронних ансамблів. Пенроуз вводить нові інгредієнти в програму фізичного (або фізикалістського) обґрунтування ментальності, а саме: великомасштабну квантову когеренцію і можливу модифікацію квантової динаміки, для обліку редукції суперпозицій.

Тут же Шимоні підкреслює, що запропонована Уайтхедом філософія організму насправді є принципово нефізикалістською, оскільки в ній ментальні властивості приписуються всім (навіть самим елементарним) об'єктам Всесвіту. Як слідство, така позиція значно розширить і збагатить можливості фізичного опису подібних об'єктів. Він стверджує, що в модернізованій версії уайтхедізму квантова механіка використовується не як «сурогатна» база обґрунтування онтології ментальності, а як якийсь інтелектуальний інструмент, що дозволяє розглядати всю гамму проявів ментальності, від повної несвідомості елементарних частинок до розвиненої свідомості вищих організмів.

Суперечність позицій може бути сформульована і іншим чином. Квантова теорія містить в собі якийсь набір понять (таких, як стан, спостережувана величина, суперпозиція, вірогідність переходу і заплутаність станів), які не враховують, або не пересікаються із понятійним рядом онтології ментальності.

Модернізований уайтхедізм використовує апарат квантової теорії для онтології, яка враховує ментальність *ab initio* {лат. – із самого початку). Тому такий модернізований уайтхедізм виглядає початковою, імпресіоністською концепцією, призначеною для чисто теоретичних міркувань. Він також може виступати основою для експериментальної перевірки тверджень, які стануть основоположними для майбутньої, загальнішої теорії. Найважливішою перевагою уайтхедізму перед усіма іншими формами фізикалізму є те, що ментальність первинна і не «виводиться» з інших понять [1, с. 152].

Критичний аналіз робіт Р. Пенроуза з боку Абнера Шимоні, не залишився без уваги з боку самого Роджера Пенроуза, який вважає, що підхід «квантової фізики дозволить зрозуміти, якого роду фізика зможе в майбутньому пояснити феномен свідомості» [1, с. 171]. Він повністю згоден із Шимоні про необхідність звернутися до «модернізованого уайтхенізму» при вирішенні проблеми свідомості. Теза про те, що розум є онтологічно фундаментальною властивістю Всесвіту, повністю співпадає з його власною позицією [1, с. 150]. Проте він вважає, що протоментальність готує нам безліч пасток, тому відноситися до цього терміну і феномену необхідно обережно.

Аналізуючи критичні зауваження Ненсі Картрайт про те, що, займаючись проблемою свідомості необхідно підключити до розробок біологічного характеру знахідки всіх сучасних природничонаукових дисциплін, Р. Пенроуз згоден з нею і з її тезою про спроби пояснити свідомість тільки біологічним шляхом приводить до обмежених результатів. Свідомість необхідна пояснювати засобами, які надає фізика, а це вже вимагає революційних відкриттів в самій фізиці. Р. Пенроуз пропонує шукати структури мозку, які володіють деякими вельми специфічними фізичними властивостями. Він вважає – потрібна програма, в рамках якої фізики можуть шукати особливі структури, здатні зберігати і надійно «екранувати» крупні об'ємні квантові стани достатньо довго, принаймні, в перебігу часток секунд

із тим, щоб «пов'язані з цими станами квантові «заплутаності» могли розповсюджуватися по великих ділянках мозку, охоплюючи десятки тисяч нейронів» [1, с 174].

Висновок. Сучасні знахідки і відкриття в квантовій механіці відкривають нові можливості для того, щоб, озброївшись поняттями нового покоління, заглянути за завісу таємниці походження свідомості.

Список літератури: 1. Пенроуз Р., Шимони А., Картрайт Н., Хогинс С. Большое, малое и человеческий разум // Пенроуз Р., Шимони А., Картрайт Н., Хогинс С. / [Пер. с англ.]. – М. : Мир, 2004. – 289 с. 2. Block Ned. Readings in Philosophy of Psychology, Volume 1, Parts 2 and 3 // Ned Block. – N.Y., London : Harvard University Press, Cambridge, MA, 1980. – 307 p. 3. Whitehead A. N. Adventures of Ideas // A. N. Whitehead. – N.Y. : Free Press, 1967. – 312 p.

УДК 137

Современные критические позиции о сознании в контексте модернизированного уайтхедизма / Дольская О.А. // Вестник НТУ «ХПИ». Серия: Философия. – Харьков: НТУ «ХПИ». – 2012. – №43(949). – С.10 – 14.

Статья посвящена проблеме функционирования мозга и мышления в контексте онтологии ментальности модернизированного уайтхедизма.

Ключевые слова: сознание, мышление, мозг, онтология ментальности, физикализм, квантовая физика, модернизированный уайтхедизм, философия организма, событие.

UDC 167

Contemporary critical positions of consciousness in the context of the modernized uaythedizm / Dolskaya OA // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. – Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 10 – 14.

The article is devoted to the problem of functioning of brain and thought, based on ontology of mentality of modernized uaytkhedyzma.

Keywords: consciousness, thought, brain, ontology of mentality, fizykalizm, quantum physics, modernized uaytkhedyzma, philosophy of organism, event.

Поступила в редколлегию 1.10. 2011

УДК 130.2 : 141.32

О.Н. ГОРОДЫСКАЯ, канд. филос. наук, доц., НТУ «ХПИ»

ОСОБЕННОСТИ ЧАСТНОГО ФИЛОСОФСТВОВАНИЯ В СИТУАЦИИ ПОСТМОДЕРНА: ПОПЫТКА ОСМЫСЛЕНИЯ

В статье рассмотрена возможность философского осмысления проблемы индивидуального бытия человека на современном этапе развития культуры. Выявлены некоторые варианты человеческой экзистенции, а также определены и сравнены некоторые стратегии построения человеком своего бытия, его осмысления и перспектив. Особое внимание было уделено концепции Делёза о «поверхностном» характере современного философствования и его близости к мифологическому типу освоения бытия.

Ключевые слова: план имманенции, современная культура, миф, экзистенция, частное философствование.

Сущностным определением современного состояния культуры, которое именуется постмодерн, является радикальная неопределенность не только какого-либо вида человеческой деятельности, а всех самосвидетельств сознания, что естественным образом приводит к тенденции: «мышление без опоры и границ» [4, с.51]. Это состояние современности явилось следствием долгого отказа от традиционного способа существования культуры, отказа в пользу «объективной реальности», следствием чего стало за-бытие истины самого бытия. Способ существования человека в традиционных культурах – самоустранение, самопотеря, высвечивающие Неизбывное. Так восточный мудрец отличается от европейского философа: он не имеет собственной «системы мысли», он полностью прозрачен, и «сквозь него просвечивает жизнь народная и вселенская» [4, с.55]. Именно к такому типу самоосмысления

© О.Н. ГОРОДЫСКАЯ, 2012

возвращается современная культура и философия.

Одной из ведущих философских проблем всегда был вопрос о возможности осмысления человеком собственного бытия, причем сам процесс осмысления здесь уходит на второй план, и действительной возможностью осмысления становится проживание, осуществление, освоение жизни. Единой проблематики в философии давно не существует, как не существует и единого подхода в решении философско-мировоззренческих проблем, а философия, все еще сохраняя понятийную форму, все глубже погружается в поле образности, иррациональности, чистой бытийности. Пожалуй, это и есть в каждом отдельном случае главный смысл философии – создать систему понятий, в которых человек сможет выразить невыразимое знание о жизни, передать всю полноту ощущений и бытия, не утратив при этом всей полноты смысла.

Философия призвана диагностировать наши актуальные становления, сформулировать новые имманентные способы бытия без утраты смысла. Однако, создавая понятия для осмысления нашего бытия, нужно тесно связать эти понятия с нашим, именно с нашим планом имманенции, поскольку его утрата составляет одну из главных потерь современной культуры [2, с.132]. План имманенции фактически и есть индивидуальное бытие, проявление бесконечности здесь-и-сейчас, не содержащее в себе ничего рационального. Именно поиск постоянно ускользающего смысла индивидуального бытия делает подобные изыскания всегда актуальными. Фактически речь идет о поиске сущности в поле экзистенции.

Экзистенция как план имманенции является источником индивидуального бытия, и здесь сам способ мышления как правило близок мифологическому типу. Погружение в план имманенции означает некое распыление в пределах хаоса, это – присутствие в области предфилософского осмысления бытия, в максимальной близости к явлениям бреда, патологических процессов, эзотерического опыта, опьянения, трансгрессии [2, с.57]. На первый взгляд, подобное понимание плана имманенции никак не связано с собственно философским осмыслением, однако такое «нефилософское» концентрируется в самом сердце всякой философии, оно глубже неё, поскольку тесно связано с экзистенциальным началом человека. Выход на уровень, близкий к мифологическому типу мышления здесь неслучаен, это созвучно современной культурной ситуации и открывает определенные возможности для самоосмысления и самоопределения человека в условиях тотального и, увы, зачастую иллюзорного плюрализма возможностей.

Очень интересный пример философского осмысления индивидуального бытия можно найти в работах Делёза [1]. Причем они создают не собственно систему понятий, а скорее ряд так называемых концептуальных персонажей, каждый из которых предлагает свой вариант освоения бытия.

Утрата плана имманенции в западной культуре во многом связана с доминированием особого образа философа и философии. Философ классический – это мыслитель высоты, который совершает подъем из пещеры ввысь, и чем выше подъем, тем полнее очищение. Философская работа всегда представляется восхождением и преображением, как движение к высшему принципу. Очевидное наследие платонизма тесно связывает философию с моралью и идеалом [1, с. 174], и это лишает философию связи с глубинами бытия, с истоками смысла. Для Платона отказ от глубины в пользу высоты был вполне оправдан и не так трагичен: он вышел из пещеры, которую хорошо понимал и от которой был недалёк. Глубина пугала своей неизвестностью, и единственным путем для Платона стал подъем ввысь.

Уже Ницше открыл парадоксальность наследия Платона: разве акт мышления происходит не в мысли, и разве сам философ мыслит вне жизни? Смысл должен обретаться в самой жизненной ситуации, а не отделяться от неё. Однако Ницше идет дальше и призывает погрузиться в глубину, как это делали философы-досократики. Философы-

досократики не выходили из пещеры, они помещали мысль внутрь пещеры и жизни, в глубине. Таким показательным примером может быть легенда Эмпедокла: он бросился в глубину Этны, и все, что осталось от него – выброшенная медная сандалия [3, с. 325]. Этот своего рода анекдот от философии будто доказывает, что Эмпедокл и его философия идут из самой земли, они противоположны платоновской душе-птице. Глубину досократической философии Делёз соотносит с состоянием шизофрении [1, с. 176], с абсолютной бездной, предельным выражением которой может стать бесконечно меняющийся лик Диониса, собственно, – хаос постоянного превращения, как абсолютная потенция всех форм.

Ницше ушёл в открытую им глубину, отбросив ещё один тип философствования, который является наиболее созвучным современному культурному плюрализму. С мегариков, киников и стоиков начинается новый философский дискурс, новый логос, насыщенный новым философским содержанием. В этом дискурсе больше нет ни глубины, ни высоты, бестелесное пребывает на поверхности, оно есть поверхностный эффект, не сущность, а событие [1, с. 178]. Героем этой новой философской мысли становится настоящий стоик – Геракл. Он всегда связан с тремя бытийными уровнями: адской бездной, звездной высотой и поверхностью земли. Геракл проходит все испытания, поднимается ввысь и проникает в глубины ада, но всегда возвращается на землю. На земле он миротворец и путешественник, странствующий даже по поверхности вод. Он не Дионис, упавший на дно, не Аполлон, поднявшийся ввысь, он – Геракл, ведущий сражение на два фронта, как против глубины, так и против высоты, он ведёт полную переориентацию мысли [1, с. 180]. Стоики, подобно Гераклу, преобразовали само бытие в со-бытие. Все, что происходит и высказывается, происходит и высказывается на поверхности. Поверхность обретает двойной смысл – неразрывность изнанки и лицевой стороны сменяют высоту и глубину. Такая поверхность схожа с запотевшим стеклом, на котором можно писать пальцем.

Событие – вот что становится способом осмысления, а точнее – проживания смысла. Наша «новая» реальность очень близка реальности традиции, реальности мифа, а такая реальность может быть мыслима лишь «как мир вечно ускользающих нюансов, непрерывно утончающихся изменений...» [4, с. 53]. Антитрадиционализм Западной цивилизации невольно возвращается в русло традиции, и в этом возвращении мира к самому себе очень чётко проявляется человеческое присутствие, истина которого может быть лишь прожита, ибо она не поддается классической форме философского осмысления. И здесь снова целесообразно будет вспомнить, что в современном мире, когда человек стал продуктом биовласти, любой плюрализм в сфере выбора является преимущественно иллюзорным, что делает невозможной реализацию в полной мере чистой экзистенции человека. Поэтому зачастую жизненной стратегией человека становится не достижение каких-либо целей, а максимально полное переживание жизни как события. В такой ситуации говорить о рациональном осмыслении бытия, даже если оно носит философский характер, просто не имеет смысла, и здесь значительную роль может сыграть образное освоение индивидуального бытия человека. Именно в этом случае возможно осмысление через создание адекватных понятий (образов) без утраты плана имманенции, то есть без забвения собственной экзистенции.

Образов, которые могли бы помочь в освоении бытия, существует достаточно в европейской культуре, однако современный человек чаще всего склонен воспринимать их лишь как чистую форму без присущего им содержания. Подобный подход, носящий исключительно интуитивный характер, вполне оправдан, ведь большинство образов имеют мифологическое происхождение, и непосредственное их принятие и воплощение может иметь губительное влияние на личность. Однако другого выхода нет: невозможно рационально осмыслить то, что иррационально по сути своей. Осмысление через образы, переживание чистого события-становления – единственные способы полноценного философского освоения человеком своего плана имманенции, своей экзистенции, своего бытия. Через человека проходит внутренний поток жизни, и только он, посредством образов, может раскрыть истину этой жизни. Всякие

образы такого человека – «лишь трамплин, от которого отталкивается дух в своем вольном полете; они призваны воспитать упругость чистого сознания» [4, с. 56].

Таким образом, речь идет о новом способе философствования. Его частный характер никогда не был неожиданностью в философии, ибо всякая философия по существу есть частная попытка объяснить мир. Теперь сам процесс философствования переходит на тонкий план переживания, превращается в вытаскивание на бытийную поверхность всех возможных смыслов, соединение высоты и глубины самого человеческого естества. Человек – каждый частный мыслитель – должен стать своего рода Гераклом от философии, чтобы смысл, событие его жизни состоялось. Очень важным фактором такого философствования является наша способность не утратить само чувство становления, что и делает нашу жизнь, наше бытие уникальным.

Список литературы: 1. Делез, Ж. *Логика смысла* [Текст] / Жиль Делез // Делез, Ж. *Логика смысла*. Фуко, М. *Theatrum philisophicum*; [пер. с фр. Я.И. Свирского]. – М., Екатеринбург, 1998. – С. 13-326. – ISBN 5-88687-041-5; ISBN 5-85735-095-6; 2. Делез, Ж. *Что такое философия?* [Текст] / Ж. Делез, Ф. Гваттари; [пер. с франц. и послесл. С.Н. Зенина]. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетей, 1998. – 288 с. – (Серия «Gallicinium»). – ISBN 5-89329-106-9; 3. Диоген Лаэртский. *О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов* [Текст] / Диоген Лаэртский; [пер. с др.-греч. М.Л. Гаспарова]. – М.: Мысль, 1986. – 571 с. – (Филос. наследие); 4. Малявин, В.В. *Мифология и традиция постмодернизма* [Текст] / Владимир Вячеславович Малявин // Логос. Ленинградские международные чтения по философии культуры. – Кн.1: Разум. Духовность. Традиция. – Л., 1991. – С. 51-59.

УДК 130.2 : 141.32

Особливості філософствування в ситуації постмодерну: спроба осмислення / Городиська О.М. // *Вісник НТУ «ХПІ»*. Серія: Філософія. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – №43(949). – С.14 – 17.

У статті розглянуто можливість філософського осмислення проблеми індивідуального буття людини на сучасному етапі розвитку культури. Виявлено деякі варіанти розуміння людської екзистенції, а також визначено та порівняно певні стратегії побудови людиною свого буття, його осмислення та перспектив. Особливу увагу було звернуто на концепцію Дельоза про «поверхневий» характер сучасного філософування та його близькість до міфологічного типу освоєння буття.

Ключові слова: план іманенції, сучасна культура, міф, екзистенція, приватне філософування.

UDC 130.2 : 141.32

Especially private philosophical in the postmodern situation: an attempt to comprehend / Gorodysky O.N. // *Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy.* - Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 14 – 17.

The individual being philosophical comprehension problem at the modern stage of culture development was considered in the article. Some types of human existence were revealed, and some strategies of human being building, its understanding and perspectives were defined and compared. Special attention was paid to the Deleuze's doctrine about the "superficial" character of modern philosophy and its similarity to the mythological type of the being comprehension.

Key words: immanence plan, modern culture, myth, existence, private philosophising.

Поступила в редколлегию 14. 10 2010

УДК 176.1 + 177.61

ГАЛЬЧЕНКО Г.И., канд. филос. наук, Центр социально-философских исследований

ЕЩЕ РАЗ ПРО ЛЮБОВЬ

В статье рассматривается проблема любви с позиций двойственности человеческой природы. Автор обращается к идее Платона о существовании двух Эротов – прекрасном и безобразном – и обосновывает необходимость актуализировать в современных условиях идею возвышенного и низменного в человеческих проявлениях.

Ключевые слова: двойственность человеческой природы, любовь, влечение, секс.

© ГАЛЬЧЕНКО Г.И., 2012

Говоря о здоровье человека как о ценности, мы бы хотели акцентировать внимание на приоритете душевного здоровья перед физическим, поскольку последнее существенно зависит от душевного, и потому забота о физическом здоровье как таковом представляется делом не таким важным и значительным, как принято считать, в отличие от душевного здоровья, требующего заботливого взращивания и укрепления [1; 2; 10].

Успехи медицины, без сомнения, во многих случаях позволяют «тушить пожар», зажженный болезнью в человеческом теле, но до глубинных истоков болезни, которые часто коренятся в душе, медицина сегодня добаться не в силах, она пока и не ставит перед собою таких задач. Поэтому, когда Минздрав, заботясь о здоровье населения, предупреждает об опасности секса без специальных средств безопасности, уместно предупредить об опасности секса без глубокого многогранного чувства влечения и притяжения между людьми, называемого любовью.

Когда мы говорим о двойственности человеческой природы, о низшей телесной и возвышенной духовной природе, мы вовсе не хотим нарушить целостность человека и противопоставить его самому себе. Напротив, нам представляется, что именно умение распознавать и ставить под контроль проявления низшей природы и создает цельную сильную личность, способную жить осознанной, творческой, многогранной жизнью. И роль чувств, способности чувствовать и любить является определяющей для полноты и многогранности жизни [3].

Любовь – это одно из самых главных, самых великих и удивительных проявлений человеческой природы, и как двойственна сама человеческая природа, так двойственна и любовь. Но понимание этой двойственности совсем не приводит к рассудочному взаимоисключающему противопоставлению любви плотской и любви духовной, а наоборот, определяет любовь как единство телесного и духовного, как этого требует разум. Противопоставление телесной любви любви духовной сводит первую на уровень животных, а вторую поднимает на недоступную для человека высоту. Это противопоставление имеет долгую и горькую историю, представленную, с одной стороны, удушливым, лицемерным ханжески-пуританским отношением к любви телесной, когда право на жизнь имеет только возвышенная духовная любовь, недоступная чувственному восприятию, а с другой – отношение к любви как к инстинкту совокупления, способному доставить радость бытия без всяких «духовных заморочек».

Великий Платон, имевший огромное влияние на всю мировую культуру, посвятил проблеме любви два замечательных диалога – «Пир» и «Федр» [4]. Платон говорит о существовании двух Эротов – прекрасном и безобразном. Последнего он называет пошлым, и это как раз та любовь, к которой стремятся люди ничтожные. Они любят только ради удовольствий, доставляемых телом, их мало волнует душевный и духовный мир объекта их любви, и они вовсе не задумываются, хорошо ли это. Любовь, вызываемая телесной формой, которую называют еще похотью или вожделением, по мнению Платона, говорит о низости и пошлости влюбленного, кроме того, еще и о его ветрености и непостоянстве, поскольку он привязывается к чему-то непостоянному, изменчивому, отцветающему. Привязанный же к высоким душевным качествам и нравственным достоинствам имеет более постоянный и более глубокий объект любви. Само проявление этой любви требует от человека нравственного совершенствования, ибо каждый ценит в другом то, к чему он сам стремится. Такая любовь есть путь к духовному развитию, и этот путь начинается с признания пошлым и низким влечение исключительно к телу вне зависимости от душевного и духовного мира человека. Сама же физическая близость, если она является проявлением и продолжением близости душевной, без которой невозможно счастье семейной жизни, никогда не порицалась античными философами, как, впрочем, и всеми религиями, включая и христианство.

Разве мог Христос, провозгласивший великую истину о том, что Бог есть Любовь, умалить значение великой творческой силы, соединяющей мужчину и женщину? И разве это влечение не есть проявление божественной любви?

Постижение высших аспектов божественной, или духовной любви начинается с любви человеческой. Но именно с человеческой, а не с животной. Когда Христос говорил, что «всякий, кто смотрит на женщину с вожделением, уже прелюбодействовал с нею в сердце своем» [4], то он порицал похоть и низменную страсть, присущие животному, и остерегал человека от превращения в зверя. Но последующее искажение сути христианской религии сделало женщину виновницей существования низости в любви, а радости плотской любви признали греховными и недостойными христианина. И чем большее презрение испытывало духовное лицо к женщине как источнику «блудодеяния», тем более высоким считался уровень его духовного развития и его близость к Богу. Безбрачие было признано высшим достижением человеческого духа.

История установления celibата в духовенстве полна трагичных и скорбных повествований, но, что самое страшное, именно это лицемерное, противоестественное унижение человеческой природы породило страшные половые извращения, преступления и гнусности. Претензия духовенства на несение идеала христианской любви и благочестия породила ужасную распущенность и низость нравов, в которое впало духовенство в период средневековья. «Некоторые из пап 14 и 15 вв. нередко превосходили безнравственностью подчиненных им епископов и священников» [5, с. 180]. В очередной раз претензия на исключительное владение духовными истинами и самая грубая телесная распущенность оказались лишь двумя сторонами одной медали, которую вешает на себя догматическое мышление, противопоставляющее дух материи.

Мы коснулись столь далекой истории потому, что сегодняшнее явление половой раскрепощенности и вседозволенности есть просто обратная сторона ханжески-пуританского «выполнения супружеского долга», унижающего и женщин, и мужчин. Брак без чувств, заключаемый ради появления потомства, сегодня кажется нелепостью, но появление ребенка вследствие мимолетного увлечения или даже случайного сокоупления никого не удивляет. И если мы говорим о воспитании чувств в соответствии с человеческой природой, то мы опять должны говорить, что природа человека двойственна, и что низшей природе присущи страсти, а высшей – чувства. Страсти воспитывать не нужно, их нужно учиться контролировать, чтобы не терять человеческого достоинства, но само человеческое достоинство определяется культурой чувств.

Сегодня есть печальная статистика о престижных профессиях, к которым стремятся современные старшеклассники. Большинство этих профессий требует сексуальной привлекательности. Сексуальная привлекательность – это козырь современной девушки, ее мощное оружие и залог ее счастья и преуспевания, как она надеется и ждет. Печальность этой статистики обусловлена несбыточностью надежд и разрушенными судьбами. Можно было бы рассказать огромное количество реальных историй с сексуальнопривлекательным началом и трагическим финалом, но в рамках нашего исследования мы попытаемся обосновать неизбежную связь низменных проявлений с грядущими страданиями. Почему демонстрируемую сексуальность можно назвать низменной? Потому что она возбуждает страсти, а не восхищает чувства.

Утонченность женской природы, заложенная в ней сила любви, женственности и красоты, как все истинно ценное, требует бережности и уважения. Низшая же природа, как женщин, так и мужчин стремится изуродовать прекрасное, унижить высокое, опошлить и затоптать в грязь малейшие проявления искренности и чистоты, фетишизируя физическое тело и возводя сладострастие на вершину человеческого блаженства.

Явление сексуальной революции в сегодняшних странах СНГ начало проявляться еще в период Советского Союза вместе с перестроечными процессами, когда жажда свободы и демократии пыталась проникнуть во все сферы жизни, разрушить все идеологические догмы и упразднить все неестественные построения.

Период коммунистического строительства, особенно в шестидесятые годы прошлого века, идеологизировал до крайности все стороны жизни, в том числе и интимную, что и создавало предпосылки к обострению внутренних

противоречий между сутью любви и внешними предписаниями относительно того, что есть правильная любовь, и кого стоит, а кого не стоит любить. «Я ушла от безыдейного и теперь люблю партийного» – слова частушки, хоть и пародийно, но определенно ориентировали советских девушек на взвешенный выбор спутника жизни и рекомендовали отдавать предпочтение «сознательным строителям светлого коммунистического завтра». Книги того периода, посвященные коммунистическому воспитанию молодежи, иногда содержали дидактические рекомендации, правила и нормы относительно этого выбора. «Если труд, созидание коммунистического общества является главным в жизни нашего народа и каждого из нас, то этим в конечном счете определяется многое – я не говорю: все – в вопросе, кого любить, а кого не любить», – писал автор книг с красноречивыми названиями «Кого любить» и «Еще раз о том, кого любить» [6].

Если в странах социалистического лагеря, особенно в СССР, на шестидесятые годы приходится пик идеологизации интимных отношений, то на Западе этот период характеризуется расцветом сексуальной революции, крайние формы которой вообще отрицали необходимость симпатий и влечений между юношей и девушкой, мужчиной и женщиной. Есть просто сексуальная потребность, и должно быть сексуальное право ее удовлетворения.

Эта идея «отделения секса от чувств» не нова, она периодически появляется в сознании людей, особенно в периоды революционных изменений, когда старые ценности становятся ненавистными, и хочется сразу почувствовать себя человеком нового мира, свободным от предрассудков. Известная революционная теория «стакана воды», сравнивая половые потребности с естественным чувством жажды и голода, предлагала и удовлетворять их также естественно, не придумывая «сентиментальных глупостей» про любовь. Критики этой теории резонно замечали, что не так много людей, мучимых жаждой, бросятся к грязной луже и начнут из нее лакать.

Вместе с перестроечными процессами и снижением навязчивой роли коммунистической идеологии перед советским человеком открылось небывалое многообразие других взглядов и отношений к жизни, и те явления, которые вызывали общественное осуждение и даже возмущение, начали смело завоевывать сначала свое право на жизнь, а потом на уважение, а потом на всеобщую жизненную значимость. В лексике, которая для обозначения многогранных психологических состояний и отношений между людьми использовала преимущественно слово «любовь», появилось слово «секс», как обозначение некоторого подмножества отношений, определяемых словом «любовь». И если любовь включает секс как дополнение, то секс может вовсе обходиться без любви, не пересекаясь, то есть, не имея ничего общего с теми состояниями, которые связывались с любовью. На поле свободы и раскрепощенности стали прорастать сорняки пошлости и разнузданности, сводящие любовь к простому физиологическому акту. Понятно, что такое отношение к половому чувству уподобляет человека примитивному животному и перечеркивает весь тернистый путь развития его самосознания.

Наше общество еще не дошло до такой степени безумия, когда для удовлетворения сексуальных потребностей «созданы все благоприятные условия», но большие «успехи» в этом направлении достигнуты. Темп современной жизни, фрагментарность и калейдоскопичность ее восприятия, отсутствие целостного понимания жизни заставляет человека искать сиюминутных, поверхностных, эфемерных ощущений. Такое отношение к жизни в молодежной среде выражается словами «лови момент». Наличие сексуального влечения является достаточным основанием для вступления людей в определенные отношения, для которых сравнительно недавно появился специальный термин – «заняться любовью».

Средства массовой информации вносят свою лепту в возвеличивание всех аспектов сладострастия как истинного вкуса и смысла жизни, не заботясь о том, какая часть человеческой природы при этом усиливается, а какая терпит ущерб [7].

О чем мечтает современная девушка? Как и сотни лет назад, большинство девушек связывают счастье своей жизни с противоположным полом и не мыслят свою жизнь без любви. Но именно потому, что сегодняшнее отношение к любви свело ее к сексуальной привлекательности, любовь стала бабочкой-однодневкой. Удовлетворение низшего физического аспекта любви неизбежно приводит к охлаждению и разочарованию, побуждая к новым поискам и к новым неизбежным разочарованиям.

Любовь – великая тайна. Как и сам человек в высших своих проявлениях представляет тайну, которую еще предстоит познать, так и глубина любви, к проявлению которой способен человек, зависит от развития его сознания. Любовь, проявляемая человеком, такова, каков он сам. Чем полнее и глубже внутренний мир человека, чем полнее и глубже притяжение между людьми, тем дольше длится и полнее проявляется чувство радости от всех аспектов близости. «Три источника имеют влечения человека: душу, разум и тело. Влечения душ порождают дружбу. Влечения ума порождают уважение. Влечение тела порождает желание. Соединение трех влечений порождает любовь», – гласит древнеиндийский афоризм. Поэтому всякий, мечтающий приблизиться к любви, объектом своей заботы должен сделать не только совершенствование тела, но еще и совершенствование души и разума.

Само сексуальное влечение, оторванное от душевной и духовной близости между людьми, представляет собой грубый и примитивный аспект любви. Похотливые взоры когда-то возмущали и оскорбляли девушек, вызывая у них чувство отвращения и стыда. Сегодня категория *стыд*, как и *девичья честь* и *целомудрие* вызывают недоумение и непонимание, а двадцатилетние девушки больше испытывают смущение от затянувшейся девственности, классифицируемой словом “невестребованность”. Стремясь нравиться, быть привлекательной и восхитительной, девушки часто не вникают в сущность женской привлекательности и красоты, природное назначение которой – материнство.

В начале прошлого века И. И. Мечников, исследуя человеческую природу, ее потребности и инстинкты, писал, что «именно вследствие огромного значения полового инстинкта проявление его должно быть оберегаемо самым тщательным образом» [9, с. 16]. Это значение заключается именно в том, что привлекательность женщины, ее способность более глубоко и тонко чувствовать любовь и стремиться к ней связаны с естественным стремлением к материнству как к наиболее полному ощущению женского счастья. Привлекательность, выставляемая напоказ, используемая для коммерческо-эротических или прочих целей, связанных с низшими проявлениями человеческой души, ставит под угрозу будущее женщины как матери.

Искажение женской сущности, эксплуатация ее красоты и женственности для удовлетворения низменных страстей и вожделений несет опасность не только самой женщине, но и всему обществу, обрекая его на деградацию. Поговорка «У великой матери и великий сын» имеет и обратную сторону. Распушенность и низость рождает себе подобное. Женщины, идущие на поводу у желаний противоположного пола, стремящиеся удовлетворять и угождать его прихоти, позволяя унижать себя, унижают тем самым и мужчин, способствуя их деградации, поскольку укрепляют их низшую страстную, вожделеющую природу. В анналах истории можно найти описания разложения и упадка целых народностей, превративших природное влечение полов в источник грубого наслаждения.

Воспитание девочек, девушек в соответствии с женской природой, на наш взгляд, должно строиться на неприменном возвращении чувства женского достоинства, женского величия и гордости от миссии, возложенной на нее природой. Именно заложенная в каждой женщине возможность материнства дает ей природную красоту и очарование. Но когда женское обаяние, красота, грациозность и очарование протитутуются и используются для достижения низких, недостойных человека целей, то женщина, какими бы великолепными качествами ни наградила ее природа, готовит себе «ложе из тины» и обрекает себя на неизбежные горькие страдания.

Чистота, верность, преданность, самоотверженная и бескорыстная любовь, о которой мечтают мужчины, даже самые грубые, никогда не может быть заменена какой-нибудь супер- или сверхсексуальностью женщины, от которой, в конце концов, наступает пресыщение, переходящее в отвращение. И когда женщина, торговавшая своим очарованием, захочет проявить глубину чувств и ощутить искреннюю любовь, ей уже трудно будет это сделать, поскольку «сокровище сердца», то есть способность любить, продано за бесценок.

Женщина, являясь самым сильным «орудием» влияния на низшую природу мужчины, может быть соучастницей удовлетворения его вожделений, умаляя и унижая тем самым человеческую природу, либо она сможет проявить все изящество и красоту глубинной женской сути и заставит мужчину стремиться и желать подлинно человеческой любви, а не примитивно-животной. Мужчина относится к женщине так, как она сама относится к себе, как она позволяет к себе относиться. Именно женщине, по нашему глубокому убеждению, дана возможность остановить моральную деградацию, обусловленную примитивизацией и упрощением любви, превращением ее в секс, в источник грубых животных удовольствий.

Забота о своем будущем, неторопливость и взвешенность в принятии решений, формирование желаний, достойных человеческой природы, стремление к развитию красоты и глубины чувств нам представляется главной задачей воспитания, основанного на принципе природосоответствия. Это воспитание должно помочь человеку сформировать целостное видение жизни, понимание значимости каждого ее этапа, каждого события, каждого мгновения, оно должно устремить к развитию и совершенствованию качеств и сил характера, позволяющих в каждый момент жизни проявлять разум и волю и взращивать в себе все истинно человеческое.

Список литературы: 1. Добролюбие: В русском переводе / Свято-Троицкая Сергиевая Лавра – Издание репринтное по изд. 1895 г. – АО «Молодая Гвардия», – Т.2. – 1993. – 760 с. 2. *Ямвлих Халкидский*. Жизнь Пифагора / Ямвлих Халкидский; Перевод с древнегр. и комм. В. Б. Черниговского. – М.: Алетейя, 1997. – 184 с. Ориген. О началах / Ориген; Изд. подготовили: Рериховский центр духовной культуры г. Самары: изд. «Ра»; товарищество «Агни». – 1993. – 318 с. 3. *Платон*. Диалоги / Платон. – Ростов-на-Дону: Изд. «Феникс», 1998. – 512 с. 4. Библия: Книги Нового Завета. В Русском Переводе с Параллельными Местами / Перепечатано с Синоидального издания; Объединенные библейские общества. – United Bible Societies, 1992. – 292 с. 5. Христианство: Энциклопедический словарь: В 3 т.: / Гл. ред. С. Аверинцев. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1993. – Т.1. – 863 с. 6. *Рюриков Ю.В.* Три влечения: Любовь, ее вчера, сегодня, завтра / Ю.В. Рюриков. – Барнаул: Алт. кн. изд-во, 1988. – 320 с. 7. *Силласте Г.Г.* Средства массовой информации как фактор воспитания учащейся молодежи / Г.Г. Силласте // Методология и методика воспитательной работы в условиях непрерывного образования: Материалы Международной научно-практической конференции / М-во образования и науки Украины, Нар. укр. академия и др. – Х.: Изд-во НУА, 2005. – с. 262-271. 8. *Колубай С.К.* Искусство Любви (этюды и лекции). – Х.: Рериховское философское общество, 1996. – 88 с. 9. *Мечников И.И.* Этюды о природе человека / И.И. Мечников. – М.: Изд. Акад. наук СССР, 1961. – 290 с. 10. *Сковорода Г.* Сочинения в двух томах / Г. Сковорода. – М.: «Мысль», 1973. – 326 с.

УДК 176.1 + 177.61

Ще раз про кохання / Гальченко Г.І. // Вестник НТУ «ХП». Серия: Філософія. – Харків: НТУ «ХП». – 2012. – №43(949). – С.17 – 23.

У статті розглядається проблема любові з позицій двійності людської природи. Автор звертається до ідеї Платона про існування двох Еротів - прекрасного і потворного - і обґрунтовує необхідність актуалізувати в сучасних умовах ідею піднесеного і низького в людських проявах. Ключові слова: подвійність людської природи, любов, потяг, секс.

UDC 176.1 + 177.61

Once again about love / Galchenko G.I. // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. - Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 17 – 22.

The article deals with the problem of love from the position of the duality of human nature. The author refers to Plato's idea of the existence of two Eroses - the beautiful and ugly - and justifies the need to actualize in the modern conditions the idea of the sublime and low in human manifestations.

Key words: duality of human nature, love, attraction, sex.

Поступила в редакцію 5.05.2010.

УДК 574:658.012.4

ТАРАСКІНА Н.В., Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи
Національного банку України, студентка

ЕКОЛОГІЧНА ЕТИКА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

Розглянуті можливості вирішення екологічних проблем, що ґрунтуються на соціально-етичних інструментах. Представлені інструменти базуються на екологічному аудиті, екологічному менеджменті та на економіко-правових обмеженнях.

Ключові слова: еколого-економічна безпека, екологічна етика, екологічні норми, екологічні тарифи.

Постановка проблеми. Екологічні проблеми економічного розвитку належать до числа особливо актуальних на сьогоднішній день. В умовах швидкого розвитку економічних відносин підприємства у своїй фінансово-господарській діяльності орієнтуються на отримання прибутку, негативно впливаючи на навколишнє середовище. У цьому аспекті постає необхідність екологізації бізнесу та подальше вирішення наукових та практичних завдань – від розробки теоретичних засад цього процесу на глобальному та локальному рівнях до конкретних механізмів його реалізації. В Україні також потрібно сформулювати економічні й правові основи, передумови розвитку екологічного менеджменту, ключові напрями і стратегію в системі заходів підтримки природозберігаючого підприємництва і формування в перспективі відповідної інфраструктури економіко-екологічної взаємодії.

Аналіз публікацій. Дослідження застосування економічних інструментів для охорони довкілля активно проводяться сучасними вченими економістами та екологами. Зокрема досліджуються можливості екологізації інвестицій у виробничій діяльності, розглядаються механізми удосконалення системи екологічного оподаткування, які мають еколого-економічний вплив на діяльність господарюючих суб'єктів відносно зниження негативного впливу на навколишнє середовище, обґрунтовуються методологічні підходи удосконалення економічних інструментів екологічного менеджменту, як системи заходів досягнення збалансованого розвитку довкілля та застосування екологічного маркетингу для вирішення завдань раціонального природокористування. Дані положення розглянуті в роботах Н.М. Андреєвої, Г.О. Білявського, О.О. Веклич, Т.П. Галушкіної, Є.В. Садченко [1–5].

Мета роботи. Проаналізувати сучасний стан розвитку екологічного підприємництва в Україні, визначити найбільш перспективні напрями формування екологічної етика в контексті соціальної відповідальності бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Формування економічних (ринкових) підходів до управління природокористуванням означає наукову розробку і практичне впровадження надійних економіко-правових механізмів оздоровлення навколишнього середовища на всіх рівнях господарювання. Застосування економічного механізму регулювання природокористуванням повинно здійснюватися шляхом не адміністративного тиску, а створенням таких умов для виробничої діяльності, при яких господарюючим суб'єктам стало б вигідним досягнення соціально-екологічних цілей.

Негативними моментами управління природокористуванням є те, що його економічний механізм не
© ТАРАСКІНА Н.В., 2012

спроможний зацікавити товаровиробників у проведенні природоохоронних заходів за рахунок власних коштів, недостатньо ефективно й оперативно реагувати на динаміку економічних та екологічних процесів у державі. Ресурсозбереження повинно поєднувати комплексний підхід, функціональне поєднання технологічних, економічних і соціальних напрямків використання ресурсів. Це складова загального поняття «екологізація економічної діяльності», що включає впровадження у виробництво і повсякденне життя людей таких виробничих процесів, які при максимальному одержанні високоякісного продукту можуть забезпечити збереження екологічної рівноваги в природному середовищі і це буде сприяти зменшенню його забрудненню [2].

На даний момент в Україні прийнято чимало законів, державних програм щодо збереження та підвищення ефективності використання природних ресурсів, але виникає достатньо підстав для висновків про те, що існуюча система природокористування є недосконалою. В екологічному плані екологічне регулювання повинно забезпечувати збереження навколишнього природного середовища, соціально-етичну поведінку суб'єктів бізнесу. Це створює необхідність розробити інструменти, що поєднують правові, організаційні, економічні та соціально-етичні механізми контролю еколого-економічної діяльності підприємства.

Таблиця 1

Механізми та інструменти екологізації підприємницької діяльності

Механізми	Інструменти за напрямками реалізації
	Екологічно-економічна підприємницька діяльність
Правові	Екологічне законодавство; договори природокористування (оренди, купівлі-продажу).
Організаційні	Екологічні стандарти, норми та нормативи; екологічна експертиза, облік та аудит, екологічний контроль та діагностика, паспортизація; оцінка впливу на навколишнє природне середовище; екологічна сертифікація, екологічна оцінка життєвого циклу продукції, екологічні цільові програми; екологічний маркетинг.
Економічні	Платежі за ресурси, забруднення навколишнього середовища, розміщення відходів; штрафи за порушення екологічного законодавства; надбавки (знижка) до цін (тарифів) на продукцію (послуги) в залежності від рівня їх екологічності; екологічне страхування; екологічна застава; екологічний лізинг; пільгове оподаткування; пільгове кредитування суб'єктів бізнесу.
Соціально-етичні	Добровільні екологічні угоди

Але усі ці інструменти мають різні умови застосування та різний позитивний ефект, також очевидні проблеми їх застосування, складність, недостатня вивченість. Мінімізувати негативний вплив суб'єктів бізнесу на навколишнє середовище можливо шляхом застосування екологізованих технологій, під якими розуміють «виробничі процеси, що не порушують кругообіг у природі, забезпечують надходження забруднюючих речовин у біосферу в рамках встановлених лімітів і побудовані на основі принципів просторової компактності, маловідходності, замкнутості виробничого циклу, можливості вторинної переробки». Однак, розробка та впровадження маловідходних і

ресурсозберігаючих технологій вимагає вкладення значних реальних інвестицій, що проблематично в сучасних економічних умовах, як держави в цілому, так і більшості економічних районів зокрема [6].

Екологічний аудит разом з розвитком системи екологічного менеджменту може істотно вплинути на зміну екологічної ситуації в Україні, насамперед, на рівні окремих підприємств. При проведенні екоаудиту отримані результати дають змогу не тільки оцінити еколого-економічний рівень виробництва в майбутньому, але й виявити екологічні проблеми розробити програми їх вирішення, виявити пріоритети запровадження екологічно орієнтованого та безпосередньо екологічного бізнесу, показані в таблиці 2.

Таблиця 2

Пріоритети запровадження екологічно орієнтованого бізнесу

Напрями екологічного бізнесу	Пріоритетні завдання запровадження	Ступінь готовності до реалізації
Екологічне орієнтоване підприємництво	<p>Екологічна модернізація виробничого потенціалу об'єктів промислового, транспортного, енергетичного, агропромислового та інших секторів регіональної економіки.</p> <p>Розвиток локальної та регіональної екологічної інфраструктури;</p> <p>Організація підприємницької діяльності в сфері екологічної експертизи, екологічного аудиту, паспортизації, сертифікації, страхування і таке ін.</p> <p>Створення регіонального екологічно орієнтованого технопарку;</p> <p>Екологічна санація бувших військових об'єктів;</p> <p>Виробництво екологічно чистої продукції у агропромисловому комплексі регіону.</p>	<p>Немає обмежень.</p> <p>Немає обмежень.</p> <p>Існує необхідність розробки нормативно-методичної бази та прийняття відповідних рішень регіональної влади.</p> <p>Існує необхідність розробки нормативно-методичної бази та прийняття відповідних рішень регіональної влади.</p> <p>Доцільне запровадження пілотних проектів.</p> <p>Немає обмежень.</p>
Підприємництво с сфері охорони навколишнього середовища, природокористування та забезпечення екологічної	<p>Екологічний туризм та рекреаційна діяльність у межах об'єктів природно - заповідного фонду;</p> <p>Створення та організація роботи підприємств регіональної</p>	<p>Немає обмежень, поширення досвіду запровадження пілотних проектів.</p> <p>Немає обмежень, поширення досвіду</p>

безпеки	системи поводження з відходами.	запровадження пілотних проектів.
---------	---------------------------------	----------------------------------

Екологізація підприємницької діяльності за визначеними напрямками є взаємопов'язаним процесом, загальна результативність та ефективність якого визначається ступенем розвиненості інституціонального забезпечення підприємницької діяльності. Проте необхідно звернути увагу на економічні і фінансові аспекти еколого-економічної діяльності суб'єктів бізнесу.

Таблиця 3

Еколого-економічні процеси захисту навколишнього природного середовища в процесі господарювання суб'єктів бізнесу

Ринково-орієнтовані процеси	Фінансові процеси
<ul style="list-style-type: none"> - природно-ресурсні платежі та платежі за забруднення довкілля; - ринкові ціни на природні ресурси; - купівля-продаж прав на забруднення довкілля; - система застав; - інтервенція з метою корекції ринкових цін та підтримки виробників. 	<ul style="list-style-type: none"> - форми та інструменти фінансування природоохоронних заходів; - кредитний механізм охорони довкілля, займи, субсидії; - режим прискореної амортизації природоохоронного обладнання; - ресурсні податки; - система страхування екологічних ризиків.

До переваг цих процесів можна віднести:

- забезпечення природоохоронної діяльності необхідними джерелами фінансування, що створюються через механізм ринкового ціноутворення;
- забезпечення умов для самостійного визначення суб'єктами бізнесу стратегії природоохоронної діяльності;
- створення гнучкого механізму екологічного управління, ефективної економії екологічних витрат;
- сприяння розробці стимулів до скорочення забруднення навколишнього середовища.

Серед недоліків слід відзначити такі:

- складність визначення початкового рівня екологічних платежів;
- невизначеність досягнення кінцевого природоохоронного результату; – висока чутливість до інфляційних процесів, які потребують постійного корегування рівня екологічних платежів;
- ризик зниження конкурентоспроможності продукції внаслідок високих екологічних витрат.

Екологічні фактори повинні відігравати ведучу роль у розмежуванні, як галузей економіки країни по технічній оснащеності, конкурентоздатності, так і між малим та великим сібектами бізнесу. У цьому випадку розглядається можливість про створення нових галузей виробництва та надання послуг, що можуть забезпечити вітчизняну економіку технологіями, устаткуванням і послугами в сфері боротьби з забрудненням, тобто створення основних напрямків екологічно орієнтованого бізнесу, які можуть бути вдосконалені та покращені суб'єктами підприємництва (табл. 4).

Таблиця 4

Структура, зайнятість та доходи основних напрямків екологічного бізнесу в Україні в 2009р.

Напрямки екологічного бізнесу	Зайнятість, тис. осіб.	Прибуток, млн. грн.
Збір і переробка твердих відходів	1,181	9,11
Водоочісні роботи	3,251	23,89
Виробництво обладнання та хімікатів для водо очистки	0,125	0,59
Обслуговування інфраструктури водопостачання та водо очистки	7,89	23,12
Виробництво обладнання для переробки відходів	4,212	17,67
Виробництво контрольно-вимірювального обладнання	2,794	0,96
Виробництво обладнання для охорони атмосферного повітря	0,078	0,98
Аналітичні послуги	1,892	1,23
Консультаційні та проектні роботи	1,912	10,23
Розробка маловідходних технологій	0,064	0,56

Аналіз даних цієї таблиці показує, що суб'єкти бізнесу в Україні освоюють ті напрями екологічного бізнесу, які не пов'язані зі створенням значної матеріальної бази, а ґрунтуються на інтелекті персоналу. Це можна пояснити наявністю в країні значної кількості досвідчених і кваліфікованих фахівців – проектувальників та аналітиків. Однак, виробничі сфери екологічного бізнесу розвиваються вкрай повільно [4].

В умовах недоліку коштів на фінансування природоохоронних програм, що викликано фінансово-економічною кризою, особливе значення має залучення малого бізнесу до рішення регіональних екологічних проблем. Малий бізнес може не тільки реально сприяти рішенню екологічних задач, але і росту зайнятості. Його залучення повинне здійснюватися за напрямками, в яких можливий позитивний результат. Одним з них є переробка та розміщення відходів.

Аналіз даних щодо питомої ваги екологічного бізнесу у ВВП (табл. 5) показує, що сьогодні в Україні частка управління відходами в ВВП складає тільки 0,20-0,30%, що майже в 15-17 разів менше ніж у індустріально розвинутих державах [6].

Таблиця 5

Питома вага екологічного бізнесу у ВВП індустріально розвинутих країн світу

Держава	Частка МП у ВВП, %	Частка екобізнесу в ВВП	Частка управління відходами в ВВП
Велика Британія	50-53	6,7-6,9	2,9-3,1
Італія	57-60	5,2-5,5	2,5-2,8
Німеччина	50-54	9,8-10,1	3,5-4,9
Росія	10-12	1,4-1,5	0,5-0,6
США	50-52	10,5-10,8	3,5-4,7
Україна	10-12	0,8-0,9	0,2-0,3
Франція	55-62	6,2-6,4	1,6-2,8

Дані факти можна пояснити не тільки впровадженням в цих країнах державних програм з розвитку територій, але й наявністю державної підтримки з розвитку екологічного підприємництва, залученням малого бізнесу та розвитку

організаційних моделей управління, де ведуче місце належить Канаді (державна підтримка малого екологічного бізнесу оцінюється в 1,4-1,7 млрд. канадських дол.). На превеликий жаль в Україні відсутня програма не тільки комплексна, але й регіональна програма розвитку екологічного бізнесу.

Висновки. Екологізація бізнесу має стати переходом до специфічного типу підприємницьких ініціатив, спрямованих на впровадження принципів сталого розвитку, що саме і становить екологічне підприємництво як сучасну інновацію стратегії збалансованого природокористування та господарювання.

Усі види діяльності у сфері екологічного підприємництва, без винятку слід віднести до інновацій екологічного напрямку: вони спрямовані на досягнення цілей сталого розвитку й обумовлюють вихід на паритет економічних, соціальних та екологічних цінностей суспільства.

Сьогодні важливе значення має формування і запровадження дієвих економічних інструментів раціонального природокористування, серед яких можна виділити: екологічні податки, платежі, фінансову допомогу, кредити на обмеження викидів, платні дозволи на викиди, квоти, допуски чи граничні показники рівня забруднюючого викиду, ліцензії, створення організаційно-економічних умов для інноваційного підприємництва в екології, виробництва екотехніки та екотехнологій, утилізації відходів, розвиток екологічного аудиту, становлення екологічного менеджменту тощо.

Список літератури. 1. Андреева Н. Н. Экологически ориентированные инвестиции : [монография] / Н.Н. Андреева - Одесса.: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований, 2006.- 536с. **2.** Андреева Н. Н. Экономические основы развития экологического предпринимательства в Украине / Н.Н. Андреева // Экономика: проблемы теории та практики. – 2007. Вып. 4. – С. 476 –484. **3.** Білявський Г.О. Основи екології: Підручник / Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю. Костіков. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 2008. – 408 с. **4.** Веклич О.О. Удосконалення систем екологічного оподаткування / О.О. Веклич // Фінанси України. –2006. - №2. С. 3-11. **5.** Галушкіна Т.П. Экономика природопользования: [монография] / Т.Галушкіна. – Харьков: Бурун-книга, 2006. – 229 с. **6.** Пашенцев А.И. Развитие экологического бизнеса в Украине / А.И. Пашенцев // Теория и практика предпринимательской деятельности : 2-ая международная науч. - практ. конф., 10-12 сент. 2009г. : тезисы выст. – С. 77-79.

УДК 574:658.012.4

Экологическая этика в контексте социальной ответственности / Тараскина Н.В. // Вестник НТУ «ХПИ». Серия: Философия. – Харьков: НТУ «ХПИ». – 2012. – №43(949). – С.23 – 28.

Рассмотрены возможности решения экологических проблем, основанные на социально-этических инструментах. Представлены инструменты базируются на экологическом аудите, экологическом менеджменте и на экономико-правовых ограничениях.

Ключевые слова: эколого-экономическая безопасность, экологическая этика, экологические нормы, экологические тарифы.

UDC 574:658.012.4

Environmental Ethics in the context of social responsibility / Taraskina N.V. // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. - Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 23 – 28.

Opportunities environmental problems, which are based on social and ethical instruments. The presented tools based on environmental auditing, environmental management and economic and legal constraints.

Keywords: ecological and economic security, environmental ethics, environmental regulations, environmental tariffs.

Поступила в редакцию 5.05.2010г.

УДК 17

Е.В.ТКАЧЕВА, ассистент, НТУ «ХПИ»**ПРОБЛЕМЫ ЭТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ГУМАНИТАРНОМ ЗНАНИИ**

В данной статье раскрывается особое значение этического образования как эффективного способа гармонизации индивидуального и социального уровней бытия человека. Автор анализирует взгляды философов и педагогов разных исторических периодов относительно специфики морального воспитания. Задача этического образования – дать понимание нравственной ценности знания. Цель современного образования – воспитание творческой личности, способной самореализоваться в жизни. Поэтому необходимо систематизированное преподавание учащимся знаний о морали на разных ступенях обучения.

Ключевые слова: воспитание, личность, творчество

Вопросы этического образования человека чрезвычайно актуальны во все времена. Интерес к этой проблематике растет, поскольку очевидно, что мы не можем решить никаких проблем, стоящих сегодня перед нашим обществом, если не будем заботиться и о его нравственном возрождении. Современное общество находится в стадии переходной культуры, когда ломаются существующие стереотипы поведения, а новые формируются под влиянием корыстных интересов современной личности. Задача этического образования – дать понимание нравственной ценности знания, а также создать гармоническое общество, в котором человек может получить необходимые знания, а также правильно воспользоваться полученной информацией, тем самым, формируя свою жизненную программу.

В данной статье проанализированы изыскания философов, педагогов, живших в разные исторические периоды, однако рассматривавшие вопросы этического образования как основополагающий аспект в формировании морального сознания личности.

На грани XX и XXI в.в в современной образовательной политике произошли существенные изменения. Произошла замена авторитарной воспитательной и просвещенческой образовательной парадигмы на личностно-ориентированную. Стратегия образования идет по пути от унитарного и единообразного обучения к индивидуализации и вариативности. За последние годы не раз менялись цели образования. В советское время растили строителей коммунизма и специалистов народного хозяйства, в период перестройки высказывались мнения о том, что обучение – это удовлетворение личных духовных потребностей в образовательных услугах определенного качества и уровня. Нынешние педагоги мечтают вырастить человека творческого – Homo creator, способного самореализоваться в не самой легкой и спокойной жизни.

Проблема этического образования - междисциплинарная проблема, так как она является неотъемлемой частью психологии, философии, педагогики, компаративной культуры. Отсутствие единого подхода к трактовке понятий «образование» и «воспитание», характерного для всех стран мира, вызывает много недоразумений. Так, в англоязычных странах, например, фактически отсутствует даже понятие «педагогика», которое отождествляется с понятием «воспитание» и «образование», а они, в свою очередь, недифференцированы друг от друга. Поэтому необходимо уточнить некоторые понятия и термины, которые широко используются в этике, педагогике, в устной и печатной пропаганде в самых разных значениях. Таковы понятия «формирование», «воспитание», «просвещение», «образование». Под *нравственным формированием* личности, очевидно, следует подразумевать целостный, но многосторонний процесс, в котором участвуют все – объективные и субъективные, общественные и личностные, стихийные и сознательно избираемые – факторы и средства, воздействующие на нравственное становление личности.

© Е.В.ТКАЧЕВА, 2012

При этом главная роль принадлежит социальным факторам, таким, как общественный строй, социальная среда, положение в ней данного индивида.

В нравственном формировании человека в качестве одного из аспектов можно вычленить *нравственное воспитание*. В словаре по этике нравственное воспитание рассматривается как одна из важнейших сторон многогранного процесса становления личности, усвоение индивидом моральных ценностей; формирование им моральных качеств, способных ориентироваться на идеал, жить согласно принципам, нормам и правилам морали, когда переубеждения и представления о должном воплощаются в реальных поступках и поведении. Таким образом, нравственное воспитание – это совокупность сознательно избираемых действий, приемов, средств, направленных на совершенно определенную цель: сформировать у данного индивида желательный для воспитателя тип нравственного сознания и поведения. В нравственном воспитании решающую роль играют идеологические факторы, сознательная деятельность воспитателей и самого воспитуемого, которая имеет цель формирования определенных черт характера, форм поведения, ценных с точки зрения интересов социального целого – группы, класса, общества.

Нравственное воспитание осуществляется в разных формах и различными средствами: от пресловутого физического наказания в детском возрасте до порой сложных, предполагающих развитую способность к абстрактному мышлению разговоров о долге, о добре и зле, о назначении человека. Когда словесные разъяснения моральных истин приобретают более или менее систематическую форму, можно говорить о *нравственном просвещении*, в ходе которого индивиды усваивают опыт, моральные ценности общества на уровне рационального, обобщенного познания. Нравственное просвещение населения, как и воспитание в целом, осуществляют многие общественные институты – организации и учреждения: всевозможные просветительские общества, а также школа, издательства, средства массовой информации.

Разновидностью нравственного просвещения, особенно удобной для воспитания подрастающих поколений людей, является *этическое образование и обучение* в средней и высшей школе, то есть систематизированное, программированное преподавание учащимся знаний о морали на уровне теории, научного обоснования и доказательства моральных истин.

Таким образом, нравственное формирование, воспитание, просвещение, образование и обучение – это процессы, в которых, если поставить их в ряд и двигаться от его начала к концу, возрастает элемент сознательности, целеустремленности, управляемости и уменьшается соответственно элемент стихийности и случайности.

Первые шаги человечества в организации общественной жизни были неотделимыми от осознания надобности морального воспитания, что обуславливалось, прежде всего, необходимостью передать моральный опыт старшего поколения молодежи. Вместе с этим каждое общество через системы воспитания, которые включают формирование у личности определенных моральных качеств, стимулировало способ жизни своих членов, который отвечает идеалам этого общества, его моральным нормам, принципам и правилам. Наконец, в значительной степени моральное воспитание способствовало созданию и постоянной поддержке морально-психологической атмосферы, которая благоприятно влияет на жизнедеятельность людей.

В философских системах Древней Греции встречаются первые попытки научного обоснования специфики морального воспитания, его целей и задач. Здесь же достаточно четко определилась и связь морального воспитания с процессом самосовершенствования личности. Так, Сократ, представив моральное бытие предметом рассмотрения в философии, наметил и общий подход к проблемам морального воспитания. Добродетель для него – знание. Мораль, таким образом, является следствием познания, которое, в свою очередь, выступает способом морального возвышения личности. Если традиционное воспитание выходило из понимания моральных норм как установленных волей предков

или даже самим богами, то, согласно Сократу, эти нормы, прежде чем стать регуляторами поведения людей в обществе, должны быть обоснованы с помощью разума человека.

Оценивая значение этого своеобразного переворота во взглядах на сущность человека, Гегель писал: «...центральным пунктом всего всемирно-исторического переворота, который составляет сократовский принцип, является то, что место оракулов заняло свидетельство духа индивидуумов, и что субъект взял на себя акт принятия решения».[3,с.69]. Таким образом, чтобы понять природу этого субъекта, необходимо оставить вне внимания все то, что составляет его настоящую природу (стремление к утехам, корысти, счастью), сосредоточив внимание на том, что привнесено культурой – этическими знаниями.

Попытался создать развернутую систему морали и Аристотель. Он отмечал, что противоречивый характер поведения человека заложен в его чувствах, наклонностях и страстях. Поэтому моральное воспитание выступает как процесс преодоления того, что дано нам природой. «То есть не знать, что за определенными действиями возникают определенные моральные основы, может только тот, кто глух и слеп» [2, с.306].

Представители Поздней Стои, прежде всего римляне Сенека, Марк Аврелий, концентрируют внимание на вопросах самоизоляции от мира, который погряз в распущенности. «Люди повсюду ищут утех, каждый порок бьет через край. Жажда к роскоши скатывается к излишеству; честность в забвении; что обещает приятную награду, того не стыдятся. Человека – предмет для другого человека священный – убивают ради утех и забавы...»[6, с.235]. Не находя опоры во внешнем мире, чтобы противостоять жестоким ударам судьбы, человек обращается к поискам тихого пристанища в своем внутреннем мире. Таким образом, достичь высшего блага человек может только путем обращения к самому себе, укрепляя в себе добродетельность и развивая свои моральный задатки. Такая философская позиция и такая трактовка морали, которые обретают религиозную окраску, подготовили в дальнейшем синтез этических и христианских идей. Значительной вехой на этом пути было этическое учение одного из известнейших раннехристианских мыслителей Августина Аврелия. Так же как и стоики, Августин переносит мораль из царства предметных отношений во внутренний, духовный мир человека. Однако, если, согласно учениям стоиков, человек находит опору в себе, чтобы противостоять внешнему миру, то по Августину, такую опору человек находит только вне своего внутреннего мира – у Бога. Мораль у Августина совпадает с волей Бога, соответственно предшествует бытию и пребывает за его чувственными границами. Суть всех моральных усилий личности сводится к следованию от внешнего несовершенного мира к внутреннему свету души, главным содержанием которой есть любовь к Богу. Однако и этот внутренний мир является лишь промежуточной ступенькой на пути следования за границы мира вообще. Назначение мудрости, умеренности, мужества, справедливости – всех этих традиционных добродетелей, формирование которых составляло цель воспитания в античности, не сводилось только к регулированию поведения человека. Роль добродетелей заключалась, прежде всего, в том, чтобы вести индивида к осознанию скоротечности природы земных благ, которые достигаются с их помощью.

Повседневное поведение человека непосредственно влияет на нравственное состояние и характеристику человека. «Добр в душе, но груб в общении», - сомнительная характеристика, говорящая не только об отсутствии у данного человека хорошего воспитания, но и его неспособности к адекватному самовыражению.

В XIV-XVI вв. появилась и получила широкое распространение специальная литература о хороших манерах и их необходимости. Она распространялась, главным образом, в придворных кругах просвещенных правителей Италии. В своих манерах и обхождении наиболее просвещенные представители господствующих сословий стремились хоть немного приблизиться к классическим идеалам, олицетворяемым выдающимися гуманистами того времени. Для этого им нужны были соответствующие наставления, руководства, образцы для подражания.

В трактате Эразма Роттердамского «О воспитании детей» роль телесного воспитания значительно снижена, но разум и образование возведены на более высокий пьедестал. «Дав человеку, единственному из животных, разум, божественное провидение представило наиглавнейшую обязанность воспитанию» [7, с.383]. Развитие и совершенствование разума возможно через образование. Поэтому воспитание у Эразма предстает, прежде всего, как обучение; с его точки зрения «человек не обученный ни философии, ни каким-либо наукам, есть животное в некотором отношении худшее, чем дикие» [7, с.391]. Таким образом, ставится вопрос об организации образования и возможностях его получения, предполагая для его решения участие государства, общественных и религиозных организаций, благотворителей и понимая образование граждан как общественное и государственное дело.

Значительный шаг вперед в развитии представлений о сути, целях, принципах и методах этического воспитания и самовоспитания был сделан чешским педагогом и мыслителем Я.А. Коменским. В духе гуманистических идей Возрождения он провозглашает природное равенство людей. Общество должно быть заинтересовано в как можно полном умственном и моральном развитии своих членов, что принесет ему только пользу. Одну из глав своего основного труда «Великая дидактика» Я.А. Коменский начинает такими словами: «Все предыдущее не так существенно по сравнению с главным – нравственностью и благочестием» [4, с.77]. В этой главе педагог-реформатор формулирует шестнадцать правил искусства развивать нравственность. Прежде всего эти правила о том как необходимо привить все добродетели без исключения юному поколению: умеренность, мужество, справедливость, искренность, честность. Важнейшим условием формирования моральной личности Коменский считал воспитание привычки трудиться. Отдельно сформулировано правило, которое касается значения личного примера в этическом воспитании. «Пусть, - писал Коменский, - постоянно сияют перед нами примеры жизни наших родителей, кормилиц, учителей, товарищей» [4, с.81].

Тема восприятия мира и формирования человека под воздействием окружающей его действительности волновала многие умы. Как должен жить и мыслить современный человек, чтобы стать достойным «превысшего из званий: человек»? Какие силы, почерпнутые в природе, в духовной культуре, в конкретном, исторически обусловленном социальном бытии человечества, могут и должны способствовать этой цели? В каждой стране эти проблемы имели обусловленный или сугубо личный характер, но всегда они были рассчитаны на постепенное совершенствование отдельной личности, использование нравственных категорий и стандартов, выработанных общественными институтами.

Умение общаться с людьми по-человечески, не делая различий между простолюдином и принцем, было введено Ж.Ж. Руссо в ранг высших добродетелей, достойных всяческих похвал и поощрений. Достойный просвещенный и воспитанный человек не опускается до лести, подобиострастия и угодничества. Для него важно, чтобы в нем видели, прежде всего, человека. Вот почему естественность человеческих отношений должна исключать всякую фальшь, неискренность, напыщенность и манерность, ибо все это противоречит здравому смыслу и не способствует правильному развитию. «Подлинному таланту, подлинному даровитому человеку присуща известная простота, он менее беспокоен, менее пронырлив, менее стремится выставить себя напоказ, нежели мнимый талант, который принимают за настоящий, хотя он представляет собой лишь суетное желание блистать, не имея к тому никаких возможностей». [7, с.69].

В философско-педагогических сочинениях «Эмил, или О воспитании», «Юлия, или Новая Элоиза», «Исповедь» Ж.Ж. Руссо, внимание к внешним формам поведения сосредоточилось на том, чтобы утвердить такой стиль и манеры, которые соответствовали бы естественной природе человека, были бы воплощением его здорового естественного и нравственно-эстетического начала, разумной и здоровой нравственной природы. Система этического воспитания Руссо основывается на принципе: «Все прекрасно, когда оно выходит из рук Творца, все портится в руках человека».

Из этой посылки Руссо выводит как задачи идеального воспитания, так и цели воспитателя. Кроме того, для воспитания члена общества огромное значение, по Руссо, имеет религия. Он считает, что идеальная религия отвечает требованиям природы и естественным человеческим чувствам. Сама религиозность имеет два истока – культ природы и культ человеческого сердца. Всякий человек должен верить в Верховное Существо, создавшее природу и человека, наделив его сердцем и совестью. Таким образом, программа формирования личности. Выдвинутая Ж.Ж. Руссо, кроме умственного, физического и трудового воспитания, предусматривала воспитание моральное.

Швейцарский педагог И.Г. Песталоцци считал, что процесс формирования личности, который начинается в семье, должен продолжаться и совершенствоваться в школе. Стержнем этого процесса является самое простейшее моральное чувство – любовь ребенка к матери. В дальнейшем это чувство, по мнению Песталоцци, осознается ребенком и переносится на родственников, потом на учителя и товарищей по школе. Моральная личность переносит это чувство на свой народ и все человечество. Именно Песталоцци принадлежит формулирование принципа единства обучения и морального воспитания, который он пытался воплотить в систему «морального элементарного воспитания». Последнее, по его мнению, имеет целью «правильное всестороннее и гармоническое развитие моральных способностей человека, необходимых ему для обеспечения самостоятельных моральных суждений и привитие ему определенных моральных навыков» [5, с.338].

В нравственной жизни личности и общества постоянно возникают новые проблемы, которые не всегда имеют однозначное решение, приводящее к всеобщему удовлетворению. Отсюда вытекает потребность для каждого лучше знать черты своего характера, свои возможности, четко определить свою позицию в мире. С другой стороны, общество ждет от своего члена большой моральной зрелости, сопричастности общим интересам, подавления эгоистичных инстинктов и влечений. Этическое просвещение и образование поможет человеку найти оптимальную меру сочетания личных и общественных интересов, свое подлинное место в сложной сети взаимоотношений. Усвоение индивидом прогрессивных целей общества – сложный процесс поиска правильной личной ориентации в ценностях жизни и культуры, это путь духовных утрат и обретений, конфликтов и выходов из них, путь поиска нравственного идеала, реального, а не иллюзорного счастья. Развитое моральное сознание облегчит задачу нахождения и принятия правильных, оптимальных решений.

Таким образом, нравственное формирование общества – не состояние, а процесс, в котором одни элементы морального сознания и поведения отмирают, поскольку исчезают породившие их причины, но появляются другие, новые, положительные и отрицательные свойства сознания и поведения, обусловленные общественным бытием людей. Поскольку в течение своей жизни индивид проходит все-таки относительно значимый отрезок времени в истории конкретного общества, постольку он должен своевременно адаптироваться к упомянутым изменениям. Многие ценностные ориентации, привычные мотивы поступков, нормальные и правильные в начале жизни человека, могут оказаться устаревшими к ее концу, через полвека, превратиться в консервативную силу. Требуется высокая культура нравственного сознания, чтобы, как говорят, держать руку «на пульсе» общественной жизни, постоянно совершенствоваться, чтобы не отстать от жизни, не стать старомодной, архаичной личностью. Моральная интуиция тут едва ли может помочь человеку, требуется какой-то минимум этического знания, которое может быть получено только путем этического просвещения и образования.

Список литературы: 1. *Антоний Марк Аврелий*. Размышления / Марк Аврелий Антоний. - Л. : Наука, ЛО, 1985 . - 246 с. 2. Аристотель. Сочинения в 4 т. /Аристотель ; ред.,вступ.ст. Аристид Иванович Доватур и Феохарий Харлампиевич Кессиди.- Т.4. - М. : Мысль, 1983 . - 830 с. - (Философское наследие ; 90). 3. *Гегель Г.В.* Лекции по истории философии. Соч. в 14 т./ Г.Гегель.-Т.10.– М., Л., 1932. 4. *Коменский Я.А.* Великая дидактика // Я.А.

Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.Ж.- Педагогическое наследие. - М., 1989. **5. Песталоцци И.Г.** Памятная записка парижским друзьям о сущности и цели метода // Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.Ж. Педагогическое наследие. - М., 1989. **6. Сенека Луций Аней.** Нравственные письма к Луцилию. - М., 1977. **7. Эразм Роттердамский.** О воспитании детей // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV-XVII вв.) / Сост., вступ статьи и комментарии Н.В.Ревакиной, О.Ф.Кудрявцева. - М.: Изд-во УРАО, 1999.

УДК 17

Проблеми етичної освіти в гуманітарному знанні / Ткачова О.В. // Вестник НТУ «ХПІ». Серия: Філософія. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – №43(949). – С.29 – 34.

У даній статті розкривається особливе значення етичної освіти як ефективного способу гармонізації індивідуального та соціального рівнів буття людини. Автор аналізує погляди філософів та педагогів різних історичних періодів відносно специфіки морального виховання. Завдання етичної освіти – надати розуміння моральної цінності знань. Ціль сучасної освіти – виховання творчої особистості, яка зможе самореалізуватися в житті. Тому необхідне систематизоване викладання учням знань про мораль на різних ступенях навчання.

Ключові слова: виховання, особистість, творчість.

UDC 17

Ethical problems in the education of humanities / Tkacheva E. V. // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. - Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 29 – 34.

In the article special value of ethical education as an effective way of harmonization of individual and social levels of life of the person reveals is described. The author analyzes views of philosophers and teachers of the different historical periods concerning specificity of moral education. A problem of ethical education is to give understanding of moral value of knowledge. The purpose of modern education is to create person adopted in a changeable life. Therefore the systematized ethical teaching of the pupils is necessary at different steps of training.

Keywords: education, personality, creativity.

Поступила в редакцію: 20.11.2008.

УДК 008. 17

М.Б.ЦЕНКО, канд. філос. наук, доц., Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

МОРАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Рассмотрен характер делового общения в современных трудовых отношениях. Определено понятие делового общения, раскрыты его основные функции и нравственные ориентиры, которые традиционно были присущи деловому общению в украинском обществе. Анализируются нравственно-ценностные трансформации, которые происходят в деловом общении в новых условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: деловое общение, трудовые отношения, функции делового общения, нравственные основы делового общения, рыночные отношения.

Актуальність проблеми. Для українського суспільства стали характерними швидкі темпи економічних, соціальних, політичних, правових змін, які відчутно вплинули на різні сфери життя людей, зокрема, на зміст трудових відносин і якість ділового спілкування. Порівняно з минулими часами, у цій сфері діяльності відбулися певні трансформації, які вимагають уваги і осмислення. Передумовами змін стали такі фактори, як переорієнтація напрямку розвитку вітчизняної економіки та її структури, створення та поширення новітньої техніки, технологій,

© М.Б.ЦЕНКО, 2012

звуження професійної спеціалізації, розширення інформаційного простору тощо. Руйнування сталих умов виробництва і праці призвели до зрушень у свідомості працівників у різних сферах діяльності, до зміни ціннісних орієнтирів ділового спілкування, його моральної якості в цілому.

З'ясовуючи характер сучасного ділового спілкування, слід зазначити, що проблема моралі в трудовій сфері певний час тому стала другорядною. Багато традиційних моральних орієнтирів виробничої практики та спілкування були нівельовані чи видалені прагматичною мотивацією користі та вигоди справи. А раніше суспільно значуща настанова «загального блага» професійної трудової діяльності втратила свою актуальність.

Метою роботи є розгляд і аналіз характеру співвідношення у сучасному діловому спілкуванні традиційних моральних і новітніх технократично - прагматичних цінностей, що обумовлюють перспективу трудової взаємодії людей.

Аналіз джерел і публікацій свідчить про широкий інтерес науковців до проблем ділового спілкування. З переходом країни на ринковий шлях розвитку економіки та формування демократичного суспільства, з'явилося чимало праць, присвячених розгляду нових умов трудової діяльності, з'ясуванню сутності ділових відносин і ділового спілкування. Зокрема, це дослідження Р.М.Ботавіної, Г.В.Бороздіної, Ю.І.Палехи, А.Я.Кибанова, М.І.Обозова, П.Панфилова, Є.І.Кузнецова, В.Малахова, Ю.А.Фоміна та ін.

В контексті розгляду цих проблем науковці приділяють значну увагу технології і різним технікам ділового спілкування, його психології та етиці (напр.: В.Я.Зусін, Л.Н.Седова, О.В.Кубрак, І.І.Амінов, І.Н.Кузнецов, Т.К.Чмут, Г.Л.Чайка, Г.М.Шеламова, Ф.А.Кузін та ін.). Порушуючи питання моральності у спілкуванні, дослідники розглядають їх, зазвичай, з деонтологічних позицій, проте недостатньо проаналізовані моральні деформації у сучасних трудових відносинах і діловому спілкуванні. Викликає увагу і питання знецінення традиційних моральних засад спілкування, що потребує свого дослідження.

Ділове спілкування ми розглядаємо як комунікативну діяльність, що відбувається у трудових відносинах, які виникають з приводу виконання працівниками своїх професійних обов'язків, вирішення службових завдань у спільній справі.

Ділове спілкування, на відміну від інших типів спілкування, завжди предметне за змістом, конкретно спрямоване за цілями і функціонально навантажене. Специфічність його функцій впливає з розуміння того, що спілкування у трудовій діяльності не є обслуговуючим елементом, і не є формою задоволення потреб у спілкуванні, а виступає необхідним засобом організації спільної діяльності. Так, інтерактивна функція ділового спілкування полягає в тому, що воно забезпечує побудову загальної стратегії взаємодії, а також виконання формально-рольових функцій у колективі. Тому культура спілкування, рівень уміння спілкуватися стає однією з вагомих вимог до сучасних працівників.

Важливою функцією спілкування є інформативно-інструментальна, тобто у діловому спілкуванні завжди відбувається інформативно-змістовний обмін між суб'єктами, який обов'язково спрямований на досягнення результату. Тому учасники ділових бесід повинні бути кваліфіковано обізнаними у справі та уміти користуватися своїми знаннями для виконання поставлених завдань. Наступною функцією ділового спілкування є перцептивно-впливова, яка полягає у тому, що спілкування забезпечує сприйняття співрозмовниками один одного та стає засобом їх взаємного впливу, необхідного для виконання головної мети. Прийнятна реалізація цієї функції можлива за умов моральної та психологічної розвиненості та досвідченості співрозмовників.

Характерною особливістю будь-якого спілкування, є те, що воно являє собою суб'єкт-суб'єктну взаємодію, в якій беруть участь конкретні особи зі своїми особистісними якостями, властивостями, ціннісними орієнтаціями та цілями, з огляду на що спілкування завжди відбувається в моральному контексті. Суб'єктивний чинник може ставати

перешкодою у передбачуваності ходу і результатів ділового спілкування. І справа тут не стільки у професійній некваліфікованості працівників, скільки в комунікативному непрофесіоналізмі учасників спілкування та нехтуванні ними принципів професійної етики спілкування.

Питання моральних засад трудових відносин завжди активно відпрацьовувалося в науковій літературі. В цьому просторі значне місце займають проблеми професійної етики спілкування, особливо її деонтологічний аспект. Визначимо основні моральні вимоги, на яких ґрунтується ділове спілкування.

По-перше, базою успішного спілкування є професійність працівників, рівень володіння ними фаховими знаннями, вільне їх використання та орієнтація на професійне самовдосконалення. Моральна сторона професіоналізму у спілкуванні полягає в тому, що людина, яка є кваліфікованим спеціалістом, ретельно підготовленою до бесіди, здатною вирішувати нагальні питання спілкування, цим самим виявляє повагу до співрозмовника, своє ціннісне до нього ставлення. Другою стрижневою умовою спілкування є усвідомлення свого службового та морального обов'язку щодо виконання робочих завдань, підтримка та відстоювання честі колективу і справи. Усвідомлення спеціалістом в процесі спілкування своїх моральних зобов'язань перед співрозмовником, відповідальність, надійність, поведіння з почуттям власної гідності та з повагою до людської гідності опонента, - все це є проявами морального обов'язку працівника. Моральні та професійні цінності, які культивуються співробітниками, формують певний образ колективу, сприяють визначенню його честі. Спілкування є найвиразнішою формою підтримки честі колективу через орієнтацію на ці моральні цінності в процесі спілкування. Важливими моральними складовими ділового спілкування є відкритість, довіра, толерантність, доброзичливість тощо.

Професійні, ділові відносини, складовою яких є спілкування, не мають сталої моральної форми. Вони еволюціонують в залежності від багатьох причин. Якість ділових відносин залежить, зокрема, від стану економічної системи в цілому, від характеру професійної сфери, або роду діяльності, від умов здійснення діяльності, від складу колективу, його завдань та ціннісних орієнтацій, від персонального ставлення осіб до своєї трудової діяльності тощо. Кожна з причин окремо, і всі разом становлять чинники щодо змін у характері ділових відносин і спілкування.

Зазначені основні моральні засади спілкування у сфері виконання людьми своєї професійної справи відображають традиційний для вітчизняної етики підхід у дослідженні цих питань. Проте останнім часом все більш відчутною стає потреба перегляду умов ділового спілкування та нового обґрунтування диверсифікованих моральних орієнтирів ділового спілкування. Головним чинником такого процесу стали зміни, що відбуваються у соціально-економічній, політичній, культурній сферах країни і світу в цілому.

Ринкова економіка, що стала реальністю сучасних матеріально-економічних відносин, обумовила процес трансформацій у ділових відносинах і спілкуванні[4]. Основою ринкових відносин є економічна вигідність і власний інтерес, у межах чого соціально-трудова відносина набувають нових, як негативних, так і позитивних характеристик. З одного боку, відносини базуються на конкуренції за можливість і кращі умови здійснення власних інтересів. Загострюється суперечливість цілей учасників ділових відносин, підвищується рівень регламентації способів поведінки працівників, умов і порядку їх взаємодії, і, поряд із цим, збільшується ризик довільного обмеження їх прав, що руйнують принципи рівності можливостей здійснення праці. Внаслідок цих чинників взаємини працівників, партнерів стають більш напруженими, жорсткими, конфліктними, позбавленими емоційної прихильності, співчуття, співпереживання. Моральність взаємин починає визначатися економічними показниками. Мораль ділових відносин передбачає вміння прораховувати і відбирати можливості, засоби, ресурси діяльності і взаємодії. Економічний розрахунок стає певною формою моральної поведінки.

З іншого, позитивного боку, ринкова економіка стимулювала потребу у солідарності учасників ділових відносин, тобто досягнення згоди в процесі прийняття суспільно важливих рішень і вироблення спільної

відповідальності за справу. Поряд із цим, ринкові відносини створили умови для субсидіарності - підвищення особистої відповідальності людини за свої дії, за результати здійснення власних цілей. До того ж, вирішення робочих проблем вимагає від працівника самостійності, креативності, обов'язковості. Потреба у конструктивній взаємодії підвищує вимогу до толерантності, стриманості учасників ділової взаємодії[2],[5].

Ділове спілкування спрямоване, перш за все, на досягнення мети професійної, службової діяльності, на отримання найефективніших результатів роботи. Тому успішність спілкування в умовах ринкової економіки виступає економічною категорією, яка вимагає від учасників спілкування особливої підготовленості та підкорення власних потреб, мотивів загальній користі. Подолання протиріччя між суспільною необхідністю та суб'єктивними потребами часто стає проблемою.

Сучасна світова економіка сьогодні знаходиться у процесі міжнародної інтеграції, яка має глобальний характер і визначає хід розвитку всіх сфер життєдіяльності світової спільноти. Українська економіка поступово включається у цей процес. Ще не можна констатувати, що в країні відбуваються значні економічні зрушення, проте відчутний загальний інформаційний, духовний вплив на розвиток ділових відносин, на характер спілкування у трудовій сфері.

Інтернаціоналізація економіки призвела до розширення кордонів ділового спілкування, зростання свободи вибору суб'єктів спілкування. На базі розширення інформаційного простору відбувається активний обмін інформацією, досвідом, результатами праці, трансформується саме ділове спілкування, завдяки обміну технологією і засобами спілкування, формою і змістом ділового спілкування. Культура ділового спілкування набуває якісно нових форм, які виявляються, перш за все, у нових формаційних можливостях спілкування, у його змістовно розширеному обсязі, а також у зростанні професійності суб'єктів ділового спілкування. Учасники комунікативної діяльності мають умови для більшого прояву ініціативи, для практичної визначеності мотивів спілкування та спрямованості на ефективне досягнення результатів.

Поряд із цим, відносно нові економічні умови призвели до суттєвих змін у моральних орієнтирах ділових відносин і спілкування. Притаманні нашому суспільству менталітет, традиції, моральні основи життя зіткнулися з такими проявами капіталістичних відносин, які з моральної точки суперечать усталеним моральним засадам співробітництва. Перш за все, будь-який робітник опиняється у лещатах жорсткого конкурентного співіснування і з співробітниками, і з партнерами, що само по собі дегуманізує атмосферу діяльності та вимагає від нього моральної переорієнтації. Це, безумовно, відбивається на характері ділового спілкування, в якому загострюється проблема морального вибору партнерів спілкування, вибору, в тому числі і морального, засобів і форм його здійснення, вибору моральних наслідків спілкування.

В національну ділову культуру потрапляють моральні орієнтири західної культури, які, в свою чергу, не позбавлені протиріч і багатозначності. В результаті зіткнення моральних систем і, будучи обумовленою ринковою метою практичної діяльності, професійна мораль спілкування наповнюється такими нормами і вимогами, які можуть бути різними, навіть протилежними за своєю суттю, тобто моральні засади спілкування тяжіють до релятивізму.

Неоднорідність та суперечливість моральних орієнтирів, поряд із потребою «за будь-яку ціну» досягти результатів, обертається моральним мінімалізмом. Суб'єкти спілкування стають менш морально вимогливими до себе, схильними спиратися на ті моральні цінності, які найбільш зручні в конкретній ситуації спілкування та сприяють комфортному, а головне, вигідному спілкуванню.

У сучасному інформаційному просторі швидко розповсюдився імідж ділової людини, створений західною культурою бізнесу, людини з певним набором ділових і моральних якостей, який транслюється як об'єкт для наслідування. Однією із визначальних рис ділової людини є її розвинуті комунікативні здібності. Уміння спілкуватися базується на знанні та використанні психологічних особливостей співрозмовника, виконанні принципів певних

стандартів, кодексів, хартій, декларацій поведінки, прийнятих в організаціях, та застосуванні етикетних правил спілкування.

Технологія ділового спілкування базується на так званому принципі максимуму прогресу, тобто підпорядкованості засобів і форм спілкування найбільшому розвитку організації, що вважається проявом моральної поведінки[7]. Поряд із цим, принцип мінімуму прогресу стверджує етичність дій у спілкуванні, якщо вони хоча б не порушують моральних норм. При цьому не заперечується етичний релятивізм через різне поєднання індивідуальних моральних настанов, моральних засад організації та загальнолюдської моралі.

Агресивне позиціонування західних стандартів взаємодії у спілкуванні (через Інтернет, вітчизняні ЗМІ, популярні, навіть наукові видання) наражає моральність українців, їх морально - трудову свідомість проходити суворі випробування. Чи є необхідність і можливі шляхи збереження традиційних духовних цінностей спілкування таких, як толерантність, милосердя, співчуття тощо, у нових жорстких умовах ринкових відносин?

Сучасна практика ділового спілкування свідчить про підвищену конфліктність, проблемність комунікативної діяльності, що спричинена суперечливими моральними поглядами співрозмовників. Тому актуальною є потреба гармонізації цих відносин через підтримку та укріплення традиційних ціннісних орієнтирів спілкування.

Передумовою зміцнення позицій моральних настанов, що властиві українській ментальності, на наш погляд, повинно бути, перш за все, створення професійно і морально здорової ділової атмосфери діяльності через відтворення позитивного морального досвіду колективістської трудової спільноти. Результативність праці колективу, об'єднаного не тільки спільною справою, а й спільними духовними моральними цінностями, очевидна.

Позитивне спілкування, взаєморозуміння співробітників, керівників і підлеглих можливе, якщо метою їх діяльності є не тільки комерційний інтерес, а й морально – психологічні умови здійснення цієї праці. Гармонізацію взаємодії, в тому числі і комунікативної, можуть забезпечувати такі, наприклад, заходи, як:

- раціональне і справедливе співвіднесення особистих інтересів членів колективу з цілями діяльності, створення умов для зацікавленості працівників у вирішенні своїх завдань;
- розумний і коректний розподіл службових обов'язків між працівниками, забезпечення їх виконання, що сприяє дисциплінованості колективу і формує почуття та усвідомлення професійного обов'язку;
- забезпечення керівником доброзичливого і справедливого ставлення до кожного співробітника, запобігання конфліктам, демонстрація бажання і здатності йти на компроміс у вирішенні проблем комунікації і діяльності, що морально стабілізує ділове спілкування, викликає моральну задоволеність спільною діяльністю;
- створення умов організаційної, економічної та моральної захищеності кожного робітника, які не припускають будь – якої соціальної ізоляції працівника, безтактного, брутального ставлення один до одного;
- створення колективом власного морального «кодексу» поведінки і спілкування, адже моральна сумісність працівників, керівників і підлеглих можлива на основі такого комплексу цінностей, які зрозумілі усім сторонам спілкування. Такий «кодекс» є результатом моральної творчості колективу, виявом інтересу до його розвитку і моральних проблем;
- умовою життєздатності моральної цілісності колективу, ефективності його діяльності та спілкування, формування задоволеності і гордості своєю справою стають традиції групи, що вироблені у процесі трудової взаємодії. Їх підтримка, залучення до них нових співробітників допомагають моральній орієнтованості та самоідентифікації людини у різних соціально-економічних обставинах діяльності.

Моральні умови мають велике значення для успішності ділового спілкування. Зрештою, етичне ділове спілкування сприяє розвитку колектива, ефективному співробітництву, зміцненню основ трудових відносин.

Висновки. Спілкування, що супроводжує трудову діяльність людей, завжди є соціально-психологічною і моральною проблемою, оскільки воно створюється суб'єктивними індивідуальними світами особистостей співрозмовників. У період змін у суспільстві, економічних, політичних, правових реформ, відбуваються і духовні трансформації, які позначаються на змісті ділових відносин і характері ділового спілкування.

У ділових стосунках відбуваються зміни, як позитивні, так і негативні, повна оцінка значення яких – справа майбутнього. Проте, в процесі реформ у діловому спілкуванні виникають проблеми, пов'язані з моральним змістом і якістю комунікації.

Неоднорідність і релятивізм моральних настанов стає реальністю сучасного ділового спілкування. Простежується тенденція до втрати у спілкуванні традиційних моральних орієнтирів і якостей, властивих українській ментальності, та їх суперечлива взаємодія з новими ринковими цінностями.

Суперечливе зіткнення різних моральних орієнтирів обертається невизначеністю моральних засад, ціннісних пріоритетів ділового спілкування і, як наслідок, конфліктністю і низькою ефективністю спілкування.

Список літератури: 1. *Бауман З.* Индивидуализированное общество / З. Бауман - М.: Логос, 2002. - 324 с.; 2. *Ботавина Р.Н.* Этика деловых отношений: Уч. пособие. / Р.Н. Ботавина – М.: Финансы и статистика, 2002. – 208 с.; 3. *Владимирова И.Г.* Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия / И.Г. Владимирова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002, № 3. – С. 97 – 111.; 4. *Вогель, Д.Д.* Этика деловых отношений: прошлое и настоящее / Д.Д. Вогель – СПб.: Нева, 2003. - 131 с.; 5. *Кибанов А.Я., Захаров Д.К., Коновалова В.Г.* Этика деловых отношений: Учебник / Под ред. А.Я. Кибанова / А.Я. Кибанов, Д.К. Захаров, В.Г. Коновалова – М.: ИНФРА-М, 2007. - 368 с.; 6. *Кубрак О.В.* Етика ділового і повсякденного спілкування: Навч. посібник / О.В. Кубрак – Суми: ВТД «Університетська книга», 2001. – 208 с.; 7. *Кузнецов И.Н.* Технология делового общения / И.Н. Кузнецов – Ростов-н/Д.: Март, 2004. – 127 с.; 8. *Седова Л.Н.* Этика делового общения. Учеб. Пособие / Л.Н. Седова - Харьков: Изд-во ХГЭУ, 2002. – 384 с.; 9. *Чмут Т.К., Чайка Г.Л.* Етика ділового спілкування / Т.К.Чмут, Г.Л.Чайка – К.: Вікар, 2003. – 223 с.

УДК 008.17

Моральные проблемы современного делового общения / Ценко М.Б. // Вестник НТУ «ХПИ». Серия: Філософія. – Харків: НТУ «ХПИ». – 2012. – №43(949). – С.34 – 39.

Рассмотрен характер делового общения в современных трудовых отношениях. Определено понятие делового общения, раскрыты его основные функции и нравственные ориентиры, которые традиционно были присущи деловому общению в украинском обществе. Анализируются нравственно-ценностные трансформации, которые происходят в деловом общении в новых условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: деловое общение, трудовые отношения, функции делового общения, нравственные основы делового общения, рыночные отношения.

UDC 008.17

The moral problems of modern business communication / Tsenko MB // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. - Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 34 – 39.

Character of intercourse is considered in modern labour relations. The concept of business intercourse is certain, exposed its functions and moral concepts, which traditionally are exposed in Ukrainian society. Moral and important transformations, which are going on in business intercourse in the new terms of market relations, are analysed.

Keywords: business intercourse, labour relations, functions of business intercourse, moral grounds of business intercourse, market relations.

Поступила в редакцию: 15.09.2012.

УДК 130.3

С.Б. ЖДАНЕНКО, к. філос. наук, доц., Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЧЕСТІ Й ГІДНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті здійснюється аналіз аксіологічної сутності людської гідності та честі. Їх значущість для людини та суспільства визначає необхідність захисту з правової точки зору. Доводиться історичний характер розуміння змісту гідності та честі, а також форм їхнього захисту. Зазначається, що гідність та честь як, перш за все, моральні й соціокультурні цінності в своїй основі мають нематеріальний, а також матеріальний інтерес, що зумовлює еволюцію форм їхнього правового захисту.

Ключові слова: гідність, честь, духовні цінності, сатисфакція, компенсація моральної шкоди.

Актуальність проблеми. В аксіологічній системі людини та людства взагалі гідність і честь розглядаються як найвища духовна цінність. Невипадково відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Як відомо, цінність будь-чого визначається значущістю для суб'єкта того, що складає цінність. Гідність і честь безумовно мають власну цінність, оскільки вони є похідними від природи самої людини. В сучасній моральній та політико-правовій свідомості гідність та честь людини визнаються основоположними цінностями демократичного суспільства. Тому порушення гідності та честі отримували відповідне до уявлень людей різних часів адекватне суспільне реагування й завжди були та залишаються об'єктом захисту як з боку моралі, так і з боку права.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема людської гідності та честі досить плідно розроблено в площині практичної філософії. Достатньо згадати І. Канта і Г. Гегеля, А. Шопенгауера і Ф. Ницше, І.А. Ильїна і М.М.Бахтіна, П.І.Новгородцева, В.С.Соловйова та ін. Значний внесок у дослідження проблематики особистих немайнових прав загалом, та проблеми захисту честі, гідності, ділової репутації фізичних осіб зроблено відчизняними дослідниками. Насамперед, це роботи А.Л. Анісімова, М.Л. Апринич, О.В. Кохановської, Л.В. Красицької, І.В. Локова, Л.В. Малюги, Ю.В. Молочкова, Н.А. Придворова, О.А. Підпригори, Л.К. Рафієвої, В.Л. Суховерхого, А.О. Церковної, С.І. Чернооченко, С.І. Шімон, А.М. Ерделевського, К.Б. Ярошенко та ін.

Мета статті полягає в з'ясуванні процесу розвитку форм захисту гідності та честі як способу відновлення справедливості, що корелює з історичним розумінням змісту понять гідності та честі, а також історичним розумінням справедливості.

Основою ставлення людини до світу, а також різних явищ природи та суспільства є визнана самим суспільством значущість ряду предметів та подій, що слугують певними суспільними взірцями, мірами, вимогами, ідеалами. До цього ряду належать гідність, честь, совість та ін. Поняття гідності настільки тісно взаємопов'язане з поняттям честі, що іноді досить складно чітко визначити відмінності в їх змісті. Гідність і честь – показники моральної цінності людини. Зазвичай в праві ці поняття розглядають як парні, навіть як єдина категорія, як стійке словосполучення, що з різних боків відображає одне й те саму сукупність явищ морального життя, взаємобумовленість цих феноменів [3, с.89].

Слід зазначити, що право «опікується» суспільними цінностями шляхом їхнього визнання, охорони та відновлення справедливості в разі поставлення під сумнів або паплюження цих цінностей. Тому в різні історичні епохи форми суспільного реагування на порушення, а також захисту зокрема таких цінностей як гідність та честь залежали від світосприйняття людьми розуміння справедливості та адекватності форм її поновлення.

© С.Б. ЖДАНЕНКО, 2012

Гідність є особливим екзистенційним станом людини, що виражає її самооцінку як свідомої особистості, самоповагу, особистісну цінність. Поняттям "гідність" визначається ставлення людини до самої себе і суспільства до неї як до визнаної цінності. Цим поняттям позначається сукупність уявлень про самоцінність особи, її соціальну рівність з іншими людьми, за допомогою яких визначають конкретну міру суспільної цінності людини. Уявлення про гідність виконують функцію регулятора людської поведінки: за будь-якої ситуації людина мусить поводитися так, щоб не втратити свого власного "обличчя".

Честь – поняття моральної свідомості й категорія етики, що включає в себе моменти усвідомлення індивідом свого суспільного значення й визнання цього значення з боку суспільства. Честь – визнання, яке оточуючі добровільно виражають людині як носію втілених в ній та ній самій індивідуальних цінностей; те визнання та повага, якої, на її думку, вона вправі вимагати від людей свого соціального кола. Честь – зовнішнє суспільне визнання вчинків людини, її заслуг, що виявляється у повазі, авторитеті, славі. Почуття честі, яке притаманне особистості, пов'язане з прагненням досягти високої оцінки з боку оточуючих [3, с.95].

Честь є категорією історичною, зміст якої визначається етосом епохи та зумовлює статусне положення людини. Суспільне схвалення приходить до людини з боку її соціального оточення, тому зазвичай йдеться про стану, військову, жіночу, чоловічу, професійну честь, тобто як про спеціалізовані якості, притаманні представникам відповідного середовища. Віками сформулювались такі поняття, як чоловіча гідність, жіноча честь. Ще в Давній Греції та Давньому Римі поняття гідності та честі співвимірялися з повагою до особистості, співвідносилися з мораллю та правом. Але в ті часи повага мала суто матеріальну підставу – багатство, майно, худоба. Боги наділяли людину багатством й одночасно – повагою й шаною оточуючих. Майно, яке можна було порухувати, було свого роду мірою моральних якостей, відкритою книгою, яку можна «прочитати». Закономірно, що раби у Стародавньому Римі, будучи людьми, не вважалися не лише суб'єктами права, а й носіями таких людських якостей як гідність та честь. Римське право вважало рабство явищем нормальним: закріплення безправного стану рабів, зміцнення рабської залежності, пригнічення та експлуатація – наріжний камінь всієї його історії [4, с.62].

У середньовіччі думка про повагу гідності особистості з'явилась у вченні Томи Аквінського про природний закон, який приписує всім людям прагнути самозбереження та продовження роду, шукати істину й справжнього Бога, поважати гідність кожної людини. Дане положення про божественну за своїм першоджерелом людську гідність є великим внеском Томи Аквінського та взагалі християнського гуманізму в концепцію невідчужуваних природних прав людини.

Основою жіночої честі та гідності у середньовічному суспільстві була сексуальна чистота й цнотливість. Це правило рівною мірою стосувалось й вельможних дам, й простолюдинок. Розпуста чи втрата цноти (навіть натяк на це) незалежно від того, внаслідок чого й чому це сталося, могли стати на заваді укладення шлюбу та повністю компроментували дівчину та її родину (батьків, чоловіка) в очах громади. В першу чергу, це стосувалось майбутнього потомства, чиє походження дуже важко довести чоловіку. Адюльтер матері позбавляв її синів права на спадок, а також відбивався на їхній репутації.

При цьому вид суспільного реагування та адекватність системи заходів відновлення суспільного порядку та справедливості (свого роду засобів правового захисту), з точки зору уявлень людей того часу, пов'язувалося безпосередньо із фізичним впливом, по суті, зворотнім виявленому порушенню й мало значною мірою символічний характер.

Відновлення справедливості (гідності потерпілих) в разі паплюження жіночої честі відбувалось залежно від того, хто є винуватцем ситуації: якщо чоловік – то покарання здійснювалось шляхом його приниження через фізичне

насильство над статевими органами (кастрація) злочинця, чия гідність безпосередньо пов'язувалась із сексуальною сферою.

Такий спосіб поновлення справедливості примушує згадати про принцип таліону, відомий ще з Законів XII таблиць, що є проміжним ступенем між правом вбити людину й прийняти від неї грошовий штраф. Однак, в самому Римі принцип таліону і, як наслідок, система кримінальних покарань, що передбачає «символічне каліцтво» винних, не набула особливого розвитку. Але подібні покарання були широко розповсюджені у Візантії, зокрема у випадках адюльтеру чи інших злочинів на сексуальному ґрунті. Як вважають історики, саме звідси принцип таліону й було в цілому сприйнятий західної правовою традицією.

Та ж сама картина спостерігається й у середньовічній Італії: якщо на чоловіка, винного в адюльтері, чекала кастрація, то винній жінці відрізали ніс, щоб своєю красою вона не зваблювала більш чоловіків. Обидва випадки покарання насамперед підкреслювали деформаційний ефект, що дозволяв за рахунок приниження злочинців відновити гідність та честь не лише безпосередніх жертв, але й усієї міської спільноти.

У Франції адюльтер поряд із зґвалтуванням та вбивством розцінювався як тяжкий кримінальний злочин і карався смертю. Невірних дружин відправляли до монастирів, щодо чоловіків, то до них застосовувались покарання, що спрямовані на приниження їхньої гідності. Одним з ефективних форм покарання був так званий біг, тобто пробіжка містом без одягу разом з коханкою під градом ударів, що приводило до публічного висміяння, приниження чоловіка. Застосовувались й інші форми впливу, що означали символічне перетворення чоловіка в жінку, позбавлення його статевої ідентичності.

Як вже зазначалось, відновлення справедливості залежить від історичного розуміння справедливості. Давні греки її називали «належною мірою» (Піфагор) чи «рівномірністю» (Аристотель). Якщо визнати, що універсальною формулою справедливості є співрозмірність діяння та відплати, то питання полягає у виявленні цієї співрозмірності. В архаїчних суспільствах вона розумілась безпосередньо, як «око за око, зуб за зуб». Але вже Епікур наголошував на договірному характері справедливості, що має мінливий зміст.

Як змістовний аспект правової ідеї може бути розглянуто система цінностей, що реалізовані в праві. Основною правовою цінністю за відомим російським філософом права є не особистість, а справедливість, яка розуміється як такий порядок, в якому кожному належить «своє». Основу ідеї справедливості складає ієрархічне співвідношення цінностей як ідеального цілого.

Розуміння справедливої відплати як «рівне за рівне» в буквальному сенсі в епоху середньовіччя розповсюджувалось не тільки на сферу сексуальної поведінки. Наругою над честю вважалось також богохульство, ображення, покаранням за що було проколювання язика, вигнання, ганебний стовп.

Тільки в XV столітті під впливом гуманістичних ідей Відродження в європейській суспільній свідомості розуміння гідності та честі, а також справедливості (а відтак й її відновлення) набуває нового змісту. «Символічне каліцтво» поступово поступається грошовим штрафам. Подальший розвиток отримала винайдена раніше система так званих приватних штрафів (які сплачувалися ображеному, потерпілому, а не на користь громади, держави або іншої владної інституції,) у разі заподіяння шкоди, в тому числі гідності та честі.

У XVII столітті видатний голландський юрист і філософ Гуго Гроцій зазначав, що важливо заподіяння шкоди честі та доброму імені нанесенням ударів, ображенням, злослів'ям, прокляттям, насмішкою та іншими подібними способами. При цьому слід розрізняти порочність вчинку від його наслідків, адже першому відповідає покарання, а другому – відшкодування заподіяної шкоди шляхом визнання своєї провини, виказання знаків поваги, доведенням невинуватості й тому подібними способами. Хоча й гроші за бажанням потерпілого також можуть сплатити такого роду заподіяну гідності шкоду, оскільки *гроші є загальним мірилом користі (зиску) речей*.

Новий час, зберігаючи соціальний характер гідності і честі, наповнює їх, на відміну від середньовіччя, особистісним змістом: все більше в їх основу кладеться не соціальний статус, а індивідуальна самосвідомість особистості, що призводить до формування й розвитку почуття власної гідності й честі. Поступово ідея рівності людей від природи, тобто «природної рівності», стає основою уявлень про те, що будь-яка людина як істота розумна, завдяки своїй приналежності до людського роду, має деяку абстрактну гідність людини як такої. Не соціальна група, а автономна особистість стає суб'єктом моральної регуляції. Моральний статус цієї особистості залежить вже не тільки від її оцінки з боку суспільної думки, а формується за відносно незалежними критеріями. Гідність набуває морального характеру, що дорівнює життю.

Еволюція уявлень про людину, соціокультурні цінності та подальше формування й укріплення правових засад людського співіснування безпосередньо впливали на еволюцію суспільного реагування та систему форм захисту гідності та честі.

В Новий час найбільш розповсюдженою формою сатисфакції, тобто задоволення (удовolenня) за образу честі, стали дуелі. Кров, життя стали еквівалентом гідності та честі. Дуелі суворо регламентувались дуельним кодексом. Це поєдинок між двома чоловіками, мета якого – отримати моральну сатисфакцію, задовольнити бажання одного з дуелянтів відповісти за нанесену його гідності образу з додержанням максимально чесних та рівних умов бою. По суті, еквівалентність порушення та відплати, яка існувала у часи таліону, була замінена чесним поєдинком між потерпілим та порушником, де кожен отримував рівну можливість у фізичному двобої відновити справедливість, повернутися до попереднього стану речей. Важливо, що іноді сам факт дуелі, а не лише фізична смерть чи калічення порушника, при умові прощення потерпілим свого кривдника могло вважатися достатньою сатисфакцією та елементом морального задоволення поруганої гідності та честі. Як правило, дуелі відбувались тільки всередині окремих суспільних верств, й зазвичай асоціювались з аристократією, тобто мали становий характер. Дуелі асоціювались з такими поняттями як шляхетність, честь і справедливість та сприймались як свого роду ритуал, що прийнятий в дворянському та офіцерському середовищі, «чесна гра», де рівні можливості супротивників й принцип взаємоповаги закладені в самі правила поєдинків – дуельний кодекс. Класична дуель відбувалась за певними правилами, за додержанням яких відповідали своєю гідністю та честю не лише дуелянти, але й їхні секунданти. Але в той же час, спостерігались й дуелі-вбивства, коли на спровокований поєдинок проти супротивника, що погано володів зброєю, виходив до бар'єру професійний дуелянт. Тому ще у XVI столітті у Франції, де на дуелях гинули сотні гордих дворян, дуелі були заборонені, але незважаючи на заборону, дуелі продовжувались. В Росії Петро I видав жорсткі закони проти дуелей, що передбачали покарання аж до смертної казні. Однак на практиці ці закони не застосовувались, оскільки майже до кінця XVIII століття в Росії дуелі були вкрай рідким явищем. За доби Катерини II серед дворянської молоді дуелі починають розповсюджуватись, при цьому дворянська молодь вважала, що образа має бути змита кров'ю, а відмова від поєдинку - ганьбою. Пізніше, в 1787 році Катерина II видала «Маніфест про поєдинки», в якому безкровна дуель каралась засланням в Сибір, а поранення й вбивство під час дуелі дорівнювали кримінальному злочину. Микола I взагалі ставився до дуелей з відразою. Але жодні заборони часто не допомагали, оскільки суспільне сприйняття адекватності образи та сатисфакції могло переважати страх бути покараним за законом. Важливо, що сприйняття публічного покарання порушника, вірогідно, не могло розглядатися як достатньо адекватне, еквівалентне поруганню гідності та честі. Дуелі в Росії відрізнялись особливою жорстокістю: дистанція між бар'єрами складала 10-15 кроків, були навіть дуелі без секундантів та лікарів, сам на сам. Отже часто-густо дуелі закінчувались трагічно, у тому числі для обох дуелянтів.

Трагічність наслідків дуелей як способу вирішення міжособистісних конфліктів, загибель або скалічення осіб пануючого стану призвело до відповідної переоцінки суспільних заходів реагування на вказаний спосіб захисту

гідності та честі, перш за все, у розумінні вже достатньо сформованої та структурованої системи публічних покарань, що взяла на себе державна влада.

В 1894 році Олександр III офіційно дозволив поєдинки офіцерів по особистим образам, що не стосуються служби. При цьому дуелі мали відбуватись відповідно до дуельного кодексу. Розпорядник пропонував дуелянтам в останнє примиритися, а в разі їхньої відмови поєдинки проходили за правилами. Наприкінці бою супротивники потискували один одному руки. Допускався також постріл в повітря, якщо постріл здійснив той, хто викликався на дуель, а не той, хто надіслав картель (виклик). В протилежному випадку дуель вважалась недійсною, фарсом, оскільки при цьому жодний з противників не піддавав себе небезпеці.

До кінця XIX століття в Європі склалася така модель поєдинку, коли результатом дуелі все рідше ставало тяжке фізичне ушкодження. Сатисфакція передбачає саме звернення до дуелі, а не кровопролиття. Сатисфакцією почала вважатися також публічне вибачення, визнання власної неправоти однією із сторін, яке задовольняє вимогам іншої сторони [2, с.262-268].

Очевидно, що сатисфакція, скоріше, належить до сфери моральних відносин, до феноменів моральної свідомості. Спосіб захисту гідності та честі регламентувався не стільки правом, скільки звичаєм, моральними устоями. Правове регулювання передбачає визнання права людини за захист гідності та честі, тобто надання їм правового значення та змісту.

З початком буржуазних революцій у світі, а на національних теренах - з початку XX століття у морально-правовій свідомості людство перейшло від етики «обраних» до етики рівноправних, головними характеристиками якої є гідність та честь як невід'ємний атрибут особистості, що не потребує додаткового визнання соціуму. Подібне уявлення про гідність закріплене в концепції прав людини, що належать кожному незалежно від раси, національності, статі, віку, соціального стану тощо.

Ключовим поняттям сучасної теорії прав людини є «повага людської гідності», тобто уявлення про самоцінність особистості, її унікальність. Це означає, що права людини мають етичний характер і передбачає високий рівень духовно-морального розвитку суспільства. І сьогодні дискурс прав людини можливий за умови визнання їх з боку інших. Потреба у визнанні обумовлена подвійною природою людини, яка з одного боку є істотою тілесною, з іншого – вільним суб'єктом. За Гегелем, визнання є особливим станом самосвідомості, коли носій останньої співвідносить себе з іншим суб'єктом, намагаючись показати себе у якості вільної самості.

Право в його глибинному екзистенційно-антропологічному вимірі стало розумітися як система взаємного визнання гідності суб'єктів правового спілкування, в актах визнання здійснюється конституювання людини як правоздатного суб'єкта. За Ріксором визнання, або взаємне визнання, людей є такий тип взаємовідносин, коли люди не намагаються пристосувати один одного до своїх цілей та потреб. Це є відносинами рівних партнерів, які уважно ставляться до відмінностей та особливостей іншого. Саме таке визнання здатне стати основою здійснення рівних прав. Права людини пов'язані з універсальними людськими обов'язками, перш за все, обов'язками визнавати права інших людей. У суспільній свідомості та наукових роботах сформульовано принцип, згідно якому людина не є самодостатньою, вона потребує інших людей, живе не лише для себе, але й задля інших, здатна встановлювати порядок у взаємовідносинах з ними. Цей порядок ґрунтується на визнанні прав іншого, тому філософський погляд на права людини акцентує врахування присутності "Іншого" в моєму екзистенційному просторі [1].

Почуття власної гідності допомагає правильно регулювати ціннісні відносини між людиною та суспільством.

Найвищим проявом людської гідності є шляхетність – моральна велич людської особистості. Вона притаманна будь-якій людині, що чесно виконує свій борг, живе за моральними принципами. Усвідомлення своєї порядності, моральної цінності важливе для людини не менш, ніж честь, повага, що їй виказує суспільство. Високорозвинуте

почуття власної гідності застерігає людину від омани ним суспільства та інших людей, позбавляє таку омани сенсу. Усвідомлення людиною власної гідності є формою самосвідомості та самоконтролю, на ній засновується вимогливість людини до себе. Вона передбачає та вимагає людину коїти відповідні моральні вчинки та навпаки не дозволяє вчиняти нижче своєї гідності. В цьому сенсі розуміння власної гідності поряд із сумлінням та честю є одним із способів усвідомлення людиною своєї відповідальності за себе як за особистість.

В той же час людська гідність ґрунтується на адекватній самооцінці. В людини, що має занижену самооцінку, може розвинути невпевненість, вона надто скромною, орієнтується на середній результат, що може перейти у самоприниженість. Така людина може стати об'єктом приниження з боку інших, втратити власну гідність. Завищена самооцінка, перебільшення власних чеснот призводить до пихатості, гордовитості, нетерпимості до чужих думок. Такі люди зазвичай безпідставно вимагають до себе особливої поваги, стають підозрілими та конфліктними.

Показником та мірою гідності людини є ставлення до гідності іншої людини. У правовому вимірі почуття гідності конкретизується у аксіомах правосвідомості, які визначають ті способи духовного життя та настанови свідомості, що роблять право можливим. Так, людина повинна сприймати себе як деяку цінність, яку варто відстоювати у боротьбі за існування. Завдяки почуттю власної гідності вона усвідомлює свою відповідальність у відстоюванні своїх прав та у здійснюванні обов'язків. Автономія як здатність до самообмеження та управління виражає духовну зрілість людини. Взаємне визнання вказує на спосіб буття права як духовного відношення між людьми, що передбачає здатність й потяг до волі, розуму та почуттів.

Гідність та честь є особистими немайновими благами, невіддільними від особистості. Вони виникають з моменту народження людини. Як такі вони визнаються правом (державою) та потребують механізму захисту. За часів встановлення буржуазних відносин та поширення товарно-грошових відносин до традиційного арсеналу способів захисту гідності та честі, які значною мірою отримали правовий зміст, додаються ще й майнові.

Ідея компенсації моральної шкоди, тобто сплати грошових сум чи надання іншого матеріального еквіваленту у зв'язку з приниженням шкоди гідності та честі людини, вкорінилося в сучасну суспільну свідомість та запроваджено у законі та судовій практиці. В той же час при вирішенні питання про вкомпенсацію моральної шкоди слід розрізняти ці поняття.

Захист гідності та честі в країнах розвинутої демократії має довгу передісторію [6]. Пройшло немало століть, перш ніж держава визнала за людиною право на життя. Спочатку була заборона на людоїдство. Полонених перестали вбивати і стали обертати в рабство. Далі слідувала відмова від людських жертвопринесень. Його замінили жертвними тваринами. Наступним кроком стала відмова від страти. Сьогодні вона законодавчо заборонена в більш ніж 30 країнах. Право на життя захищене багатьма міжнародними правовими документами, що забороняють або осуджують агресію, геноцид, тероризм, різні види озброєнь.

Право на гідність та честь в різних формулюваннях закріплене в більшості сучасних демократичних конституцій. Так, в Основному Законі ФРН розділ номер один відкривається словами: «Людська гідність непорушна. Пошана і захист її – обов'язок всякої державної влади». Сучасні гарантії поваги до гідності та честі включають і право на певний життєвий рівень, право на оплачувану працю і соціальне забезпечення (навіть якщо йдеться про осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі), доступ до культури і усесторонній розвиток особистості.

Законодавче забезпечення (вірогідно, ніде й ніколи) не гарантувало охорону гідності й честі в повному обсязі. Необхідно, щоб сама людина була готова їх захищати і відстоювати. Для цього, як мінімум, вона повинна усвідомити себе особистістю. Пройшло не одне століття, перш ніж людина навчилася думати і діяти самостійно, усвідомила свою значимість, сталося її виділення із загальної маси подібних. Сучасна наука спростовує міф про первісну рівність і справедливість первісного суспільства.

Первісні племена, так само як і сучасне суспільство, будувалися на ієрархічній основі. В них мала місце внутрішньоплемінна (між чоловіками і жінками, дорослими і дітьми, сильними і слабкими) і міжплемінна нерівність. Проте, не дивлячись на відмінності, люди в першу чергу відчували себе часткою цілого. Давня людина не мислила себе поза родом.

Злагожденість дій племені пояснювалася не самообмеженням кожного в ім'я всіх, а відсутністю усвідомленості індивідуальних інтересів та потребами у самозбереженні й продовженні роду. У міру всі більшого матеріального самозабезпечення у їжі, житлі, одязі, інших матеріальних благах, з руйнування єдності роду, формувалася потреба особи в самовираженні, досягненні індивідуальних цілей і особистому успіху.

В античному суспільстві теж не було свободи особи в її сучасному розумінні. Проте людина вже підкоряється суспільству цілком свідомо. Така здатність стала наслідком розвитку громадянських чеснот і отримувалася в процесі спеціального вчення і виховання. Найважливішим чинником, що сприяв зростаючій самосвідомості особи, стала приватна власність.

Її правове закріплення робило людину суб'єктом всіляких цивільних правовідносин, привчало до самостійності і ризику. Не випадково в багатьох європейських мовах слова «особа» і «власність» мають загальний корінь. Наприклад, «собственность» та «особь» в російській; Eigentum (власність) і Eigenschaft (властивість, якість), Meinung (особиста думка) і mein (мій) в німецькій; private (приватний) і privacy (сфера особистого життя) в англійській. Будучи породженою самосвідомістю особи, власність стала однією з найважливіших умов особистої свободи. Благополуччя людини стало залежати від її особистих зусиль. За допущені помилки вона особисто несе відповідальність. Приватна власність зробила людину приватною особою – суб'єктом підприємницької діяльності, що укладає договори та відповідає за них згідно із законом.

В середні віки погляди на людину як істоту, повністю підпорядковану роду, племені, державі, починають змінюватися. Стверджується гідність особи безвідносно до її соціального статусу. Це відбувається завдяки християнським уявленням про духовну силу особи і відповідальності людини безпосередньо перед Богом. Приймаючи християнську віру, людина засвоює і уявлення про себе як про «образ і подібність Божу». Людині дарована свобода волі, яку у неї ніхто не має права відняти. Завершення процесу самосвідомості особи відбувається в період Ренесансу і в Новий час.

Погляди гуманістів на людину складають каркас сучасної суспільної і індивідуальної свідомості. Вчення просвітителів про природне право і суспільний договір служить обґрунтуванням політичної, економічної, соціальної свободи, сприяють формуванню уявлення про свободу інтелектуальну.

Висновки. Сучасна практика відшкодування моральної школи має глибинне коріння в уявленні про людську гідність та справедливість. Незважаючи на те, що в архаїчних культурах гідність та честь спиралась на майнові підстави і лише згодом набула морального змісту, вона завжди вважалась чесною, мала власну цінність і тому потребувала й отримувала захисту з боку права. В сучасній суспільній свідомості, що ґрунтується на принципах гуманізму та цивілізованості, компенсація моральної шкоди здійснюється в матеріальній формі, застосовуючи гроші в якості загального еквіваленту. І хоча такий спосіб може розглядатися як сумнівний, лише він здатний формалізувати співрозмірність діяння та відплати цивілізованим шляхом.

Список літератури: *Алексеев С.С.* Философия права / С.С. Алексеев. – М.: Норма, 1999. – 336 с. 2. *Гордин Я.* Право на поединок / Гордин Я. – Л.: Свобода, 1989. – 316 с. 3. *Лозовий. В. О.* Етика: навч. посіб. / В. О. Лозовий, М. І. Панов та інш. – К.: Хрінком Інтер, 2007. – 224 с. 4. *Підпригора О.А.* Основи римського приватного права: підручник для студентів юрид. вузів та факультетів / Підпригора О.А. – К.: Вентурі., 1997. – 336 с. 5. *Черкасова Т.В.*

Гражданско-правовая защита чести, достоинства и деловой репутации как форма социально правовой защищенности граждан / Черкасова Т.В. – М.: Гардарики, 2001. – 274 с. 6. Чиркин В.Е. Общечеловеческие ценности и современное государство / В.Е. Чиркин // Государство и право. – 2002. – № 2. – С. 5-13.

УДК 130.3

Правовая защита чести и гордости: история и современность / Жданенко С.Б. // Вестник НТУ «ХПИ». Серия: Філософія. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – №43(949). – С.40 – 47.

В статье осуществляется анализ аксиологической сущности человеческого достоинства и чести. Их значимость для человека и общества определяет необходимость защиты с правовой точки зрения. Доказывается исторический характер понимания содержания достоинства и чести, а также форм их защиты. Отмечается, что достоинство и честь как, прежде всего, нравственные и социокультурные ценности в своей основе содержат нематериальный, а также материальный интерес, что обуславливает эволюцию форм их правовой защиты.

Ключевые слова: достоинство, честь, моральные ценности, сатисфакция, компенсация морального вреда.

UDC 130.3

Legal protection of honor and pride: History and sorvemennost / SB Zhdanenko // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. - Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 40 – 47.

The authors of the article perform valuable essence analysis of a personal dignity and honor. Their value for an individual and society defines indispensability of protection by law. Historical character in understanding the content of honor and dignity is proved, as well as forms of their primarily legal protection. It is noted that honor and dignity as moral and sociocultural values basically have non material and material interest that causes evolution of forms of their legal protection.

Key words: dignity, honor, moral values, satisfaction, valuable essence, compensation of moral damage.

Надійшла до редколегії: 14.09.12

УДК 130:3+ 504.05 / 06:37

Н.Б.ГОДЗЬ, канд. філос. наук, доцент, НТУ «ХПІ»

ФІЛОСОФІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ В ФОРМУВАННІ НОВОГО ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОБАЧЕННЯ. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

У статті досліджено низку поглядів на стан розвитку поглядів на предмет та об'єкт екології як дисципліни, наукової галузі та аналізуються як можливості філософії у аналізі предмету та об'єкту сучасної екології, так і подається аналіз змін в уявленні стосовно самого поняття „Екологія”.

Ключові слова: екологічне світобачення, філософія, екологія.

Актуальність. Екологія на сьогоднішній день постає перед нами як певна гіперінтегративна дисципліна, яка є не тільки дисципліною біологічного, або технічного використання, але й є наочним окресленням екології людини як інтегральної антропо - екологічної дисципліни. Як підкреслюють сучасні дослідники саме сучасний стан життя як людини, так і довкілля потребує подальшого формування, розвитку та розповсюдження неоекології, як природного та еволюційно необхідного результату дії закону оновлення та природного розвитку наукового знання. Саме на цьому рівні як ніколи очевидним постає, що саме філософські методи дослідження та аналізу з їх характеристикою універсальності та всеосяжності, функціональності дозволяють розуміти не тільки становище людини та людства у цілому з огляду на сучасний стан розвитку технологій та забруднення довкілля, але й розглядати перспективи відносин поміж довкіллям, а саме природою (частиною якого у певному розумінні є й сама людина) й мотивацією

© Н.Б.ГОДЗЬ, 2012

розвитку суспільства, науки, технологій та держав.

Метою статті є розгляд низки питань, а саме: означення багатогранності предмету „екологія” та пов’язаних з цим можливостей та перспектив, особливостей розвитку людства як біологічно налаштованого виду та соціально орієнтованої категорії. Автор продовжує започатковану у науковій думці традицію висвітлення еволюціонування та аналізу розвитку уявлень стосовно меж екології та її можливостей. Доцільним вважається розглядати позитивні та негативні тенденції стосовно розуміння наповнення предмету екологія та перспективи подолання перешкод та помилок у розумінні та у підходах до практичного та теоретичного сприйняття даної галузі сучасного знання.

Аналіз проблеми. Доцільно на прикладі розвитку системи екологічного знання та аналізі предмету та об’єкту екології, розвитку екологічних дисциплін усвідомити безперервний розвиток системи розуміння не тільки установлених систем „Людина”, „Довкілля”, „Природа”, „Середовище”, „Техніка”, „Технології” та їх системні відносини, але й розуміння безперервного та різнобічного розвитку уявлень стосовно світу, його меж та наслідків взаємодії. Системи наукових гіпотез, теорій не тільки не виникають на рівному місці, але досить часто існують паралельні концепції. Наприклад, є намагання ввести екологію до системи релігійного світогляду [див.9, 167 -174], та твори відомих релігійних філософів у яких тим чи іншим чином автори торкаються філософських питань які у системі релігійного світобачення торкаються походження та характеристик природи та довкілля [див. 4] та ін. За думкою М.Фоменко „складно однозначно встановити де і коли людина зробила рішучу зміну у житті природи та у який історичний момент пройшли зміни у відносинах „Людина - Природа”” [див. 9, с.167]. Мета його роботи полягає у аналізі можливостей впливу релігійного, а саме християнського світогляду на стан екологічної свідомості сучасного суспільства. За думкою цього автора слід враховувати, що кожна спроба створення християнської екології на сьогоднішній день мусить полягати на аналізі сакраментальної інтерпретації природи бо у „світлі есхатологічної екології турбота про природне середовище пов’язана з тим, що природа не лише святість, але й обіцянка, яку ми обв’язані почитати”, „...зничтожити природу - це значить полишити себе усього того, що нам обіцяно” [див. 9, с.171 - 173]. Наголосимо, що це точка зору означеного автора, як ми розуміємо вона не одна з можливих інтерпретацій природи та довкілля а також самого середовища та предмету „Екологія”, але вона нам цікава з декількох причин, а саме насамперед з причини аналізу терміну „релігійна екологія” який автором означеної статті не наводиться, але ми його можемо вивести з попереднього поняття, яке ним наведено як „Есхатологічна екологія”.

Повернувшись до традиційно наукового розуміння екології наголосимо, що „в постійному діалектичному оновленні екологічних знань, екологія функціонувала понад сто років, настав конструктивний етап - дія законів заперечення заперечення й переходу кількісних змін у якісні викликала розмежування традиційних екологічних знань й сучасних нових понять, що віддзеркалюють сучасний світ наукового знання, що розвивається...” [7, с.5]. Цей же автор відмічає наступне: „були викладені загальнонаукові засади необхідності розмежування традиційної біологічної науки - екології, і нової міждисциплінарної науки неоекології (тут ним наголошується саме на філософському обґрунтуванні розуміння феномену сучасної екології)” [7, с.5].

Сучасний стан речей на нашу думку вимагає певної категорії спеціалістів, які мають специфічне „дворівневу” вищу освіту, бо екологія потребує знання як хімії так й математики, геології, законодавства, економічних розрахунків., тобто рівень екологічної спеціалізації - це те спільне, на що й у чому буде протікати практична й теоретична діяльність. Інша, друга спеціалізація та освіта - це та можливість, яка суто теоретичну освіту спеціаліста закріплює у практичній спрямованості. І технолог - еколог й біолог - еколог мають під час отримання освіти певні спільні дисципліни, проблема полягає саме у розумінні „пріоритетності” або побічності, саме розуміння їх необхідності та кількості навчального часу приділеного, або скороченого для цього, бо. „...процедура обґрунтування представляє собою головний засіб формування теоретичного світу науки” [7, с.6]. Саме „нові емпіричні дані, факти,

викликають у дослідників потребу у їх теоретичному засвоєнні, тобто у побудові нової теорії” та „теоретичне положення - неминучість закономірного, постійного відновлення системи наукових знань” [7,с.6]. Досить цікавим та в певній мірі справедливим є думка стосовно системного пізнання світу у статті, Щипачов М.А. „Верните екологию екологам”[там же] та А.Н. Аверьянова, яку наводить В.Ю.Некос.

Мабуть таки Еколог технічної спрямованості ще досі інакше дивиться на рівні світогляду та певних поведінкових стереотипів, розкриває низку спільних екологічних понять та питань на відміну від еколога - біолога чи соціального еколога. Головна проблема на нашу думку полягає саме у інтерпретації та розкритті певної низки питань й розумінні символіки та метафоричності того, що ми інтерпретуємо у символах „Природа”, „довкілля”, „космос”, „техніка” й т.і. Сучасні автори часто звертають увагу саме на різноманітність не тільки дисциплін, займаючихся питаннями, дотичними до екологічних, але й різноманітність галузевих напрямів самої екології та як наслідком цього є з одного боку прийняття застереження щодо глобальної екологічної кризи з одного боку та суцільно різні підходи стосовно реалізації намагань щодо зменшення або знищення причин, приводячи до кризи.

Професійний світогляд та мета різних наукових та практичних галузей заважає прийти до консенсусу. Наприклад В.Кобилянський пропонує наступне: екологічний матеріал можливо розібрати та передати наступним поколінням лише якщо ідеально організувати моно підхід до ознак термінів, уточнення їх у усьому комплексі екологічних знань. Розібратися з цим можливо лише за відповідністю філософсько - методологічного забезпечення, бо конгломерат підходів з його точки зору був би неефективним з точки зору часу та сил направлених на оволодіння сучасним матеріалом, пов'язаним з екологією [див. 3,с.4]. В певній мірі погоджуючись з присутністю безлічі шкіл, існуючих в системі екологічного знання, складно погодитись з цим автором що удосконалення екологічного знання можливо, якщо намагатися запобігати плюралізму концепцій у екологічній науці, бо сам В.Кобилянський наголошує на прийнятті факту, що ще довгий час моністичний та плюралістичний погляди на екологію приречені на довге спільне існування та взаємопідживлення ідеями, поглядами та міркуваннями, взаємодію одне з одним [див. там же, с.5].

Таким чином, справедливим є зауваження наступного автора, що „...суспільство продовжує переживати екологічний стрес” причини цього вважаються як об'єктивні, так і суб'єктивні, експансія людського виду який як домінуючий перетворює Землю у власне монопольне житло[6, с.10] Головне, що спільне для усіх напрямів та галузей сучасної екології, це прийняття факту, що екологія - це наука про взаємовідносини організмів поміж собою та оточуючим середовищем. [2, с.318 - 344].

Ключова позиція у сучасній освіті екологів - розуміння закону всеєдності „цілісність і спряженість світу роблять його самодостатнім, а тому здатним до саморуху”[6, с.11], у середньовіччі відбулося три великих „розчленування” - думку відділили від тіла, ідеальне від матеріального, в „земному” світі розділили дві стихії - суспільство й природу Землі[там же, с.12]. З цього приводу нагадаємо, що спрямованістю філософії саме у питаннях та проблемах екології визначаються такими характеристиками філософії як науковість, методологічність, цілеспрямованість та детальний аналіз предмету дослідження та синтез розрізнених знань для отримання результатів, які відповідають дійсності. Отже, з одного боку ми маємо певні стереотипи, закладені до світогляду минулим, з іншого боку, філософія має не тільки наукову орієнтацію, чуттєво - естетичну та практичну, філософія є цілісним утворенням, але вона має розгалужену структуру, має власний багаторівневий устрій. Це показує її можливості щодо дослідження оточуючого. Про екологію на сьогоднішньому рівні ми можемо також завважити, що це вже більше ніж просто предмет, який досліджує та пояснює природні зміни та біоценози або біогеоценози.

Розгляд екології розпочинають також з розуміння важливості такого поняття як середовище існування, яке є сукупністю умов, які впливають на організм чи систему організмів у місці їх існування. Умови середовища, які впливають на організм / організми називаються екологічними факторами, які розподіляють на абіотичні (фактори

неживої природи) та біотичні. З появою суспільства та розвиненням людини не тільки як біологічного виду з'явилися антропогенні фактори. Саме у цьому контексті ми починаємо розуміти, що „в значній мірі втрата людиною і суспільством розуміння єдності оточуваного світу і своєї єдності з світом була пов'язана в подальшому з диференціацією науки та відомчим характером освоєння природи” [6, с.12].

Важливим етапом розвинення екологічного знання є розробка поняття „екологічний фактор” та його екологічних оптимумів та мінімумів. Л.Барталанфі наголошував на значних можливостях в розробці теорії цілісності світу саме за допомогою теорій систем [див. там же]. Саме сучасний стан укладення дисциплін екологічного напрямку дуже добре показує всеєдність, взаємозалежність усього існуючого (наприклад головні структурні поняття екології - біоценози, біогеоценози, та т.і.). В зв'язку з тим, екологічний оптимум та межі витривалості організмів по відношенню до певних факторів можуть змінюватися під тиском інших факторів, також виникла потреба введення поняття „стримуючих факторів”, отже з'явилися умови класифікації існуючих видів на стенотопні та евритопні. Розуміння потреби включення цієї системи до класифікації організмів подала можливість розуміння, що саме завдяки обмеженості можливості існування у стенотопних організмів у біологічних системах присутній великий ризик порушення рівноваги, стенотопні види існують у дуже вузьких межах дії екологічних факторів.

В.Кобилянський розглядаючи питання, пов'язані з необхідністю викладання саме курсу „Філософія екології” як загальної теорії вважає доцільним розпочинати з проблем загальної теорії екології (до яких виносяться на розгляд такі питання як ековідносини, екосистеми, екопідхід та їх похідні; екологічна взаємодія та її структура, об'єкт та предмет екологічних відносин). Головною метою при цьому він вважає саме цілісний підхід до розгляду проблем філософії екології яке можливо вирішити на його думку за допомогою розробки вихідних проблем та понять загальної теорії екології поза її конкретною інтерпретацією по окремим дисциплінам. Таким чином виводиться наступне - загальна теорія екології це наука про головні закономірності функціонування та розвитку екологічної взаємодії, наука про загальні принципи використання цих закономірностей у діяльності людей. Таким чином на думку В.Кобилянського дається можливість підійти до об'єкту та предмету філософії екології, а саме об'єкт - та чи інша взаємодія, предмет екології - вивчення законів та принципів цієї взаємодії з метою його ефективного використання у діяльності людей, у тому числі „його оптимізації управління екосистемами” [3, с.9]. На жаль, на наш погляд саме остання цитата доводить факт давлення парадигми Нової доби на світогляд дослідників сучасності - а саме намагання підкорити природу у цілях Людини та намагання повністю взяти під контроль природне оточуюче середовище. Антропоцентризм - це лише точка зору, спосіб дослідження, який є певним чином необхідною поступкою, але не загальною стратегією саме при екологічних дослідженнях. „Управляти екосистемами” не мета та не задача людства, як ми вважали раніше (але ця ремарка аж ніяк не заважає значущості праці вищезначеного автора, це на жаль те упередження, яке знаходиться у свідомості майже усіх дослідників). Наступним питанням, якому приділяється увага при дослідженні філософії екології на думку В. Кобилянського є аналіз ековідносин, екосистем та екопідходів та їх похідних. Тут пропонується розглядати питання ендекології та пропонується розуміти екосистему не тільки як комплексну, але й як взаємодію центральної системи й середовища [див.3, с.11-18]. Другим головним питанням є аналіз та розуміння екологічної взаємодії як особливого виду взаємодії центрального об'єкту та середовища. Тут автор робить висновки про специфіку екоцентрованої взаємодії та генних процесах як складних структурних елементах екологічного взаємозв'язку як відносно самостійного процесу. Продовжуючи деталізувати об'єкт та предмет філософії екології В.Кобилянський на аналізі праць С.Д.Дерябо, В.А. Ясвіна, які розглядали дві моделі екології наголошує на характеристиці екології як комплексної науки тим самим пропонуючи розуміти як один з головних видів її ознак - комплексі наук, таким чином як комплексна наука екологія аналізуючи екосистеми у цілому вбирає до себе науки про центральний об'єкт та екосередовище взяті саме по собі та науку екологічних циклів (екологічних взаємовідносин)

[див.3, с. 20 -34]. На основі аналізу основоположних ідей Ф.Енгельса, А.Гумбольдта та праць Г.Максимова, І.Крутя наступним предметом для аналізу філософії екології у В.Кобилянського постають питання, пов'язані з філософією географії та геоекології (які на нашу думку дають цілісність концепції філософії екології, пов'язуючи в одне проблему співвідносин об'єктів живої та неживої природи). Тут розглядається такий основний перелік базових тем як специфіка об'єкту та предмету географічних досліджень, об'єкту та предмету географічної екології, питання єдності географічних наук та проблем, пов'язаних з цим, географії та соціальної екології [див. 3, с. 35 - 123]. Тут біотичні процеси (як екосередовище) розрізняють на геопланетарні та біопланетарні та через гео- та біовплив скрізь географогенні процеси та біогенні процеси іде біовплив на біотичні та географічні процеси (схема геобіоекосистеми, мал.15)[див. там же , с. 62].

Базуючись на дослідженнях та теоріях Л. Гумільова, Кисельова М., Максимова К.О. Маца стосовно направленості мета екології стверджує, що метаекологія „повинна бути теоретичним і філософським узагальненням приватних екологічних концепцій і теорій. Центральне і пріоритетне положення в метаекології належить концепції І.М.Сеченова 1861 р. про невіддільність живого організму від середовища свого існування” [6, с.14].

Отже, якщо підтримуватися концепцій, запропонованих В.Ю. Некосом, К.О. Мацою, В.Кобилянським - сучасна екологія є комплексною метанаукою, це не тільки система старих галузей екологічних досліджень (які мусять існувати у системі екологічного знання), але й існує загальна необхідність до розвинення серед широкої аудиторії населення (а саме науковців, інженерів , економістів, законотворців та політиків) системи розуміння та уявлень стосовно нової стратегії в науці, а саме неоекології.

Важливими в системі освіти та розвитку екологічних дисциплін є аналіз філософії біоекології та біосферології (на аналізі праць Н.Ф.Реймерса, С.Н. Глазачева та ін.) бо „ біосфера має двоякий спосіб буття, що знаходить своє відображення у власне біотичному та космогенічно - біотичному її рівнях. Космогенний біотичний рівень у біосфері в специфічному розумінні слова (система живої природи) є розташованим у межах біотілесності, а біосфера у загальному розумінні (біосфера у цілому) - у межах біотілесності та зовнішньо налаштованих формах власної репрезентації. Останнє запропоноване не тільки штучними спорудами тварин, ..але й іншими „живими” компонентами кісного світу, у тому числі шляхом його засвоєння, підпорядкованості живому без усякого на те з його матеріального боку змінення[див.3, с. 163].

Висновки. Людство не може піддавати себе тотальному контролю, але й у нестримному буйстві безконтрольності знищить не тільки себе, але є великий ризик того, що у хаос та безодню за собою потягне або слабкіші види (це ми вже довготривалий час робимо з стенотопними видами) або й навіть усе живе. Межа дозволеного чи забороненого досить умовна, бо „а Судді хто?” для неї. Помилки, на жаль, розуміються вже запізно. З цього приводу слід нагадати, що людство вже давно не той „Homo sapiens” з його можливостями та поглядами. Означаючи себе услід за Й.Хейзінгою ми „Homo ludens” та „Homo Faber” одночасно [див.10]. Як наголошувала Г.Арендт[див.1] нами керує на жаль тепер плеонексія, безумна жага до збагачення, що приводить до багатьох проблем. В.Манжура у своїй статті аналізує ще один досить цікавий феномен сучасності, який також певною мірою добавляє людству певних екологічних проблем - появу Homo Fortunatos, тобто „людини успішної” який на жаль усе частіше виступає як певний ідеал сучасної епохи [див. 5, 117 -121 с.].

Другим висновком має бути розуміння того, що маючи різний світогляд, а саме матеріальний чи релігійно спрямований погляд на створення матерії як такої або принципову її ідею вічного та незалежного від людства існування для матеріально налаштованих дослідників ми матимемо навіть серед цих двох головних стратегій світоглядних дуже багато угруповань, які між собою будуть вирізняти різні погляди як на довкілля, так і на місце та можливість людства з приводу екологічних питань та екологічних стратегій.

Питання „есхатологічна екологія” досить цікаве, але воно на думку автора статі не може у силу певних власних можливостей впливати, бо упереджено діє. Глобально вирішити екологічні питання для всіх, також не у можливостях його представників, бо ідеї фаталізму, ідеї „невмешательства” до створеного світу досить розповсюджені серед релігійно настроєних та далеких від реального „світського” а значить, для більшості цих людей може зародитися ідея „другорядного” матеріального світу, а саме світу, у якому ми з ними усіма живемо. Це приведе скоріш до нерозуміння потреби намагання зупинити екологічної катастрофи або надії, що за нас „саме собою все відбудеться” або покірне очікування дня „страшного Суду”. Досить цікавішими та дійсно важливими для філософських розмислів для нас з теоретичного погляду на Людину, Природу, Космос, Всесвіт, взаємовідносини „людина - Бог”, Людина - Природа”, „Людина - Всесвіт”, „Людина - Текст (Біблія)” є теоретичні дослідження релігійних філософів, наприклад розмисли Лосського, який торкався питань творіння та космічного порядку [див. 4, с.492 - 644], та наводить приклад того, що розуміння „неба та землі” першого дня є весь всесвіт, світ видимий та невидимий, світ розумом досягаємий.

Таким чином він наголошує, що „небо” - це „вся неосяжність духовних світів, об’ємлюючих наше земне буття, це нескінченні множини ангельських сфер” [див. там же, с.492]. Досить цікавим є наголошення, що „Григорій Нисський бачить у 99 вівцях, залишених на висотах, символіку ангельської повноти, сота, заблудна вівця - це наш земний світ [там же, с.492]. Таким чином важливим для екологічних питань є аналіз розуміння та метафоричної інтерпретації буття, духовного буття та розуміння матеріального світу ідеалістично спрямованою людиною, бо такий рівень роботи з метафорами та текстами доповнює та збагачує людське пізнання, але й дає розуміння ускладнень у подальшій долі намагань людства суспільно вирішити власні проблеми, проблеми тварин та природи, проблем технічного та соціо-технічного порядку. Також важливо аналізувати та порівнювати роздуми стосовно питань людської особистості, проведених цим автором [див. там же, с.645 - 665], але й у питаннях збереження довкілля потрібна не тільки чистота душевна, чистота духовна, але й рішучість та дія, відповідальність та сила духу, направлена на продовження розпочатої роботи та дослідження природи (у тому числі й людської особистості, суспільства та аналізі наслідків сучасних технологій та боротьби з результатами нашого недбалства).

Отже, філософія як і наука це особливий вид пізнавальної діяльності, який направлено на вироблення об’єктивних та системних знань, одним з яких є й предмет екології та її досліджень.

Список літератури: 1. *Арендт Г.* Становище людини. [текст] / Г.Арендт ; [пер. з англ..М.Зубрицька]- Львів: „Літопис”, 1999. - 254 с. 2. *Биология* / [В.Н.Ярыгин, И.Н.Волков, В.И.Васильева и др.] под ред. проф. В.Н.Ярыгина. - М.: Медицина. 1987. - 448 с. - С.318 - 340. 3. *Кобьялянский В.А.* Философия экологии: общая теория экологии, геоэкологии, биоэкологии. Учебное пособие / В.А. Кобьялянский - М.: Фаир -Пресс, 2003. - 192с. 4. *Лосский В.Н.* Боговидение [текст] / В.Н. Лосский; [пер. с фр. В.А. Рещиковой], Сост. и вступ. ст. А.С.Филоненко. -М.: ООО „АСТ”, 2003.- 759, [9] с.- (Philosophy). 5. *Манжура В.И* Homo Fortunatos: между энтропосом и антропосом [текст]/ В.И.Манжура // Культурологічний вісник. науково - теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. -Запоріжжя: Просвіта, 2006-Вип.17. - 196 с. -С.117- 121. 6. *Маца К.О.* Роль екологічної освіти в формуванні нового екологічного світобачення [текст] / Маца К.О. // Людина і довкілля. Проблеми неоекології- 2000. -Вип. 1. - 148 с., С 10 - 15. 7. *Некос В.Ю.* Формування неоекології - результат дії закону спадкоємного оновлення наукового знання [текст] / В.Ю.Некос// Людина і довкілля. Проблеми неоекології- 2000. -Вип. 1. - 148 с., С 5 - 9. 8. *Философия и экологическая проблема/* А.Д. Урсул, М.И. Будыко, А.Н. Чумаков и др. [под ред. д.филос.наук, проф.Мамедова, д.филос. н., проф. Микешина Л.А. и др.] - М.:1990. - 313 с. 9. *Фоменко М.В.* Экологическое содержание современного христианства. [текст] / М.В. Фоменко // Культурологічний вісник. науково - теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. -Запоріжжя:

Просвіта, 2006-Вип.17. - 196 с. -С.167 - 174. **10. Хейзинга Й.** Homo Ludens. В тени завтрашнего дня. [текст] / Й.Хейзинга [пер. с нидерланд В.Ошиса]. - М.: ООО „издательство АСТ”, 2004. - 539 [5] с.- (Philosophy). с.

УДК 130:3+ 504.05 / 06:37

Философия и ее роль в формировании экологического мировоззрения: современное развитие экологического знания / Годзь Н.Б. // Вестник НТУ «ХПИ». Серия: Філософія. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – №43(949). – С.47 – 53.

В статье рассматриваются научные теории на состояние развития взглядов на предмет и объект экологии как дисциплины, экологии как отрасли научного знания и анализируются как возможности философии в анализе предмета и объекта современной экологии, так и подается анализ изменений относительно интерпретации самого понятия «Экология».

Ключевые слова: экологическое мировоззрение, философия, экология.

UDC 130:3+ 504.05 / 06:37

Philosophy and its role in shaping ekologichenskogo outlook: sorvremennoe development of environmental knowledge / Godz N.B. // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. - Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P.47 – 53.

This paper is devoted to opinion on status development of view on subject and object ecology how branch of science, scientific discipline. In the article the author has analyses potentially inherent philosophy in analysis theme and object contemporary ecology, and the author to give analysis change notion relatively own concept „Ecjlogy”.

Keywords: ecological worldview, philosophy, ecology.

Надійшла до редколегії 1.06.09

УДК 14: 378

**БАРДІН О.М., М.С. КУРОЧКИНА, И.В. ВЛАДЛЕНОВА,
КОНЦЕПЦИЯ НООСФЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. РАЗВИТИЕ ПЛАНЕТАРНОГО МЫШЛЕНИЯ У
ИНЖЕНЕРОВ**

Рассматривается роль формирования планетарного мышления в обучении инженеров. Профессия инженера связана с регулярным применением научных знаний в технической практике. Формирование планетарного мышления у будущих инженеров в образовательном процессе позволяет развивать такие качества, которые необходимы современному специалисту.

Ключевые слова: планетарное мышление, инженер, образование.

Введение. Планетарное мышление является ключевым понятием концепции ноосферы, которую разработали Э. Леруа, Пьер Тейяр де Шарден, В.И. Вернадский (именно с ним связано развитие ноосферного учения). В настоящее время эта концепция активно разрабатывается О.А.Базулуком и другими современными исследователями. Тема эта достаточно актуальна, так как затрагивает широкий круг важных глобальных проблем человечества, которые невозможно решить традиционными методами. Есть ряд причин, которые обуславливают возрождение интереса к концепции ноосферы, прежде всего, проблема нравственной деградацией общества, упадок духовности и стремление найти новые основания духовности, необходимость поиска устойчивых оснований и принципов общества и личностного бытия. Безусловно, важным способом трансляции оснований духовности является образование. Именно через образование можно не только донести основные идеи, а сделать так, чтобы эти идеи стали частью мировоззрения обучаемых.

Степень разработки проблемы. Ряд исследователей занимаются изучением проблем концепции ноосферного

© М.С. КУРОЧКИНА, И.В.ВЛАДЛЕНОВА, 2012

образования (О.А. Базалук, Н.В. Маслова, Ю.В. Олейников, Ю.К. Плетников и др.). В рамках этой концепции основной задачей образования является организация процесса многогранного становления человека, его творческого гармонического развития и подготовки кадров разных уровней для обеспечения неубывающего роста творчества в глобальной системе «природа – человек – общество». Эта концепция представляет собой конвергенцию естественнонаучных, гуманитарных концепций и психолого-педагогических практик начала XXI века. **Концепция ноосферного образования** – это система научно-теоретических, гносеологических, методологических и практических взглядов на природу образования и возможности его эффективного достижения в обществе. Ключевыми понятиями в концепции являются: знание, природосообразность, экологический императив, ноосфера, ноосферное развитие, планетарное мышление. Существуют также работы, посвященные единому образовательному пространству (Я.М. Колкер, А.П. Лиферов, Е.С. Устинова и др.); глобальному образованию (В.В. Анненков, В.В. Ильин, А.А. Овсейцев и др.). В.С. Данилова, Н.Н. Кожевников выделяют в ноосферном мышлении несколько основных понятий: планетарное мышление, формирование нообиогеоценозов, осознание ноосферогенеза в целом [1]. **Ноосферное мышление** характеризуется убеждением в способности человека управлять природой, верой в безграничные возможности человеческого разума и ориентацией на человека будущего, способного преобразовать природу, самого себя в соответствии с требованиями своего разума (это позиция космизма), а **планетарное мышление** определяет способность человека связывать образы, представления, понятия посредством естественного сочетания относительных равновесий, сформировавшихся в философских системах, религиях, естественно-научных концепциях, произведениях литературы и искусства, в которых эти равновесия взаимно дополняют друг друга и образует, с точки зрения планетарных масштабов, единое мировоззрение [1]. Подобный синтез имеет много различных граней, среди которых основными являются:

- 1) анализ взаимодействий человека и окружающей его природной и социальной сред;
- 2) анализ планетарного мышления через призму равновесных взаимодействий в науке, религиях;
- 3) исследование взаимосвязи литературы и искусства с философией [1, с.28].

Ноосферное образование, базируясь на высоких достижениях науки начала XXI века, обосновывает и предлагает инструментарий к овладению нейросоматическими возможностями головного мозга, который позволяет личности реализовать свои высшие позитивные устремления. Целью ноосферного образования является мотивация гармоничного, целостного, экологически здорового типа мышления, основанного на осознанном совокупном владении логическим и образным мышлением. Это тот тип мышления, который может дать человеку целостную картину мира и способен стать инструментом решения глобальных проблем в период перехода к устойчивому развитию общества [3].

Внедрение идей ноосферного образования в учебный процесс помогает развивать планетарное мышление. Отметим, почему формирование планетарного мышления у инженеров имеет первостепенную важность. Инженерная деятельность весьма разнообразна, она имеет широкий спектр различных характеристик от непосредственного участия рабочих в производственном процессе до творческой работы инженеров в конструкторских бюро. Инженерная деятельность направлена на реализацию в процессе производства инженерных решений, а также нацелена на проектирование, конструирование и эффективное функционирование техники, она является важным видом технической деятельности. В рамках этой деятельности происходит преобразование природы, человек реализует это преобразование в процессе труда. Таким образом, профессия инженера связана с регулярным применением научных знаний в технической практике. Вот почему важно в процессе обучения инженера объяснить и раскрыть суть следующих понятий: объективность, непредвзятость, критичность, публичность, добросовестность, профессионализм, бескорыстность, правдивость, толерантность, бережливость, гуманизм. Безусловно, научные

исследования необходимы и имеют большое значение для человечества – для описания и понимания мира, нашего материального благосостояния. Однако любые исследования, и в том числе, инженерные решения могут способствовать как решению материальных проблем, стоящих перед человечеством, так могут и усугубить их и привести к тотальному уничтожению человека как вида (угроза ядерной войны, экологические проблемы и т.д.). Именно на пороге новой научно-технической революции как никогда остро встают на повестку дня вопросы, связанные с глобальными проблемами человечества.

Инженер может быть движим решением сугубо специализированной задачи и при этом не видеть всех последствий внедрения в практику своего изобретения. Вот почему важно формировать планетарное мышление, основанное на современных достижениях квантовой физики, биологии, физиологии, теории систем, нейрофизиологии, психологии и других наук. В процессе обучения инженера важно использовать такие методы, которые смогут послужить инструментом трансформации мышления современного человека и формирования планетарного типа мышления. Это возможно сделать в рамках концепции ноосферного образования. Н.В. Маслова отмечает, что главным отличием ноосферного образования является раскрытие внутренних ресурсов личности ученика, выявление уже заложенных в нем природой потенциальных возможностей. «Основной характеристикой ноосферного образования является его соответствие природе человеческого восприятия, экологическая чистота, нацеленность на раскрытие высшего «Я» учителя и ученика через их творческое взаимодействие по 6 каналам восприятия» [3].

Отметим, что в формировании планетарного мышления играет большую роль философия, целью которой как раз и является формирование целостного взгляда на мир. Планетарное мышление весьма полезно в деятельности инженера, так как обеспечивает понимание причинно-следственных связей, приводит к грамотному обоснованию своих решений, способности видеть скрытые качества предмета, возможности его применения по другому назначению, что отличает творческого инженера, обладающего планетарным мышлением, от узкого специалиста. Планетарный подход к технологическому образованию характеризуется целенаправленным развитием творческого потенциала обучаемого во всех сферах человеческой деятельности. Такой специалист должен обладать определенным синтезом знаний. Многообразие инженерных работ и, соответственно, разнообразие предметов инженерной деятельности, направлений ее профессионализации приводит к частичной фрагментаризации, которая мешает видеть и осознавать причинно-следственные связи, овладевать ситуацией в целом. Необходимо также отметить, что инженерная деятельность требует развития творческих способностей. В рамках концепции ноосферного образования можно создавать задачи и проблемные ситуации, которые подготовят будущих инженеров к творческому подходу, до сих пор неизвестным, нестандартным способом. Безусловно, необходимо разработать целостную концепцию, состоящую из комплексных подходов и системной интеграции, раскрывающую смысл нестандартных задач (для которых не имеется общих правил и положений, определяющих точную программу их решения). Как же помочь учащимся научиться решать нестандартные задачи? Тут должна быть обнаружена системная связь глобальных проблем, которые имеют общечеловеческое, планетарное значение. Необходимо также грамотно поставить цель планетарного мышления: гармонично и целостно воспринимать окружающий мир, осмыслить закономерности мира, внедрять идеи гуманизации.

М.П. Пушная пишет, что педагогическими условиями развития глобально-ориентированного мышления в процессе образования должен быть глобально-ориентированный характер содержания учебных программ; использование образовательных технологий, направленных на раскрытие творческого потенциала и формирование активной деятельной позиции учащегося и т.д.[2]. К сожалению, имеются лишь небольшие разработки поставленной педагогической задачи.

Таким образом, развитие планетарного мышления у инженеров имеет первостепенную важность. Планетарное мышление является результатом познавательной деятельности, включающей себя такие компоненты, как стратегическое, экологическое и экономическое мышление, отражающие понимание общих закономерностей развития современной цивилизации. Формирование планетарного мышления у будущих инженеров в образовательном процессе позволяет развивать такие качества, которые необходимы современному специалисту: умение правильно оценить различные ситуации, связанные с моральными оценками и будущими рисками, т.е. умение прогнозировать ситуацию; способности мыслить категориями процессов глобализации; умение определять и корректировать цели с новыми требованиями и обстоятельствами; действовать с учетом нескольких альтернатив.

Список литературы: 1. В.С. Данилова, Н.Н. Кожевников Планетарное мышление и его основные характеристики // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. №3, 2001. С. 28-39. 2. Пушина М. П. Развитие глобально-ориентированного мышления учащихся средней школы в условиях интеграции основного и дополнительного образования. – Специальность 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования: автореф. дисс. на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Санкт-Петербург, 2004. –20 стр. 3. Маслова Н.В. Ноосферное образование: методология, технология, инструментарий. – Режим доступа: <http://gaep-education.webhost.ru/b-mas13.htm>. 4. Базалук О.А. Философия образования в свете новой космологической концепции. Учебник / О.А.Базалук. – К.: Кондор, 2010. – 458 с.

УДК 14: 378

Концепція ноосферної освіти. Розвиток планетарного мислення у інженерів / Курочкіна М.С. Владленова І.В. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Філософія. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – №43(949). – С.33 – 56.

Розглядається роль формування планетарного мислення в навчанні інженерів. Професія інженера пов'язана з регулярним застосуванням наукових знань у технічній практиці. Формування планетарного мислення у майбутніх інженерів в освітньому процесі дозволяє розвивати такі якості, які необхідні сучасному фахівцю.

Ключові слова: планетарне мислення, інженер, освіта.

UDC 14: 378

Noosphere concept of education. The development of global thinking in engineering / Kurochkina M.S. Vladlenova I. V. // Bulletin of NTU "KhPI". Subject issue : philosophy. - Kharkov: NTU "KhPI". – 2012. – №43(949). – P. 53 – 56.

Examines the role of the formation of planetary thinking in training engineers. Engineering profession is associated with the regular use of scientific knowledge in engineering practice. Formation of planetary thinking of future engineers in the educational process allows us to develop the qualities which every modern professional.

Keywords: global thinking, engineering and education.

Поступила в редакцію: 15.09.2010

ЗМІСТ

М.В. СМОЛЯГА, Г.Г. СТАРИКОВА ЭТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ.....	3
Е.А. КАЛЬНИЦЬКИЙ ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРИЗМУ НА ТЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	5
О.О. ДОЛЬСЬКА СУЧАСНІ КРИТИЧНІ ПОЗИЦІЇ ПРО СВІДОМІСТЬ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗОВАНОГО УАЙТХЕДІЗМУ.....	10
О.Н. ГОРОДСКАЯ ОСОБЕННОСТИ ЧАСТНОГО ФИЛОСОФСТВОВАНИЯ В СИТУАЦИИ ПОСТМОДЕРНА: ПОПЫТКА ОСМЫСЛЕНИЯ.....	15
ГАЛЬЧЕНКО Г.И. ЕЩЕ РАЗ ПРО ЛЮБОВЬ.....	17
ТАРАСКІНА Н.В. ЕКОЛОГІЧНА ЕТИКА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ.....	23
Е.В.ТКАЧЕВА ПРОБЛЕМЫ ЭТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ГУМАНИТАРНОМ ЗНАНИИ.....	29
М.Б.ЦЕНКО МОРАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ.....	34
С.Б. ЖДАНЕНКО ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЧЕСТІ Й ГІДНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	40
Н.Б.ГОДЗЬ ФІЛОСОФІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ В ФОРМУВАННІ НОВОГО ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОБАЧЕННЯ. СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ.....	47
М.С. КУРОЧКИНА, И.В. ВЛАДЛЕНОВА КОНЦЕПЦІЯ НООСФЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. РАЗВИТИЕ ПЛАНЕТАРНОГО МЫШЛЕНИЯ У ИНЖЕНЕРОВ.....	53

ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ХПІ»

Збірник наукових праць

Серія:

Філософія

№ 43 (949)

Науковий редактор канд. філос. наук, доц. О.М.Бардін

Технічний редактор к. філос. н., доц. І.В. Владленова

Відповідальний за випуск канд. техн. наук Г. Б. Обухова

АДРЕСА РЕДКОЛЕГІЇ: 61002, вул.Фрунзе, 21, НТУ «ХПІ».
Кафедра філософії тел..(057) 7076020

Обл.вид. №.....

Наклад....прим.....

Видавець і виготовлювач

Видавничий центр НТУ «ХПІ» Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта
видавничої справи ДК № 3657 від 24.12.2009 р.

61002, Харків, вул. Фрунзе, 21

Друкарня "Рейтинг", вул Сумська 37, м. Харків